

120 quotations attributed to Frontinus in the *Compendium moralium notabilium*
(from *Epytoma sapientie*, Venice, 1505)

Pars 2, Liber 2, Rubrica 3: De prodicione exprobanda (fol.32rb-va):

Frontinus liber 4. titulo 4. **Canullo faliscos obsidenti: ludi magister liberos faliscorum tanquam ambulandi causa extra murum eductos tradidit dicens: repetendis obsidibus necessario ciuitatem imperata facturam. Canullus non solum spreuit perfidiam: sed etiam restrictis post terga manus magistrum virgis agendum ad parentes tradidit: puris adeptus beneficiis victoriam quam fraude non concupierat. Nam falisci ob hanc iustitiam sponte ei se dederunt.**¹ **Ad fabricium ducem romanorum medicus pirri epirotarum regis peruenit pollicitusque est daturum se venenum pirro si merces sibi in qua opere precium esset constitueretur: quo facinore fabricius agere victoriam suam non arbitratus: regi medicum detexit: atque ea fide meruit vt ad petendam amicitiam romanorum compelleret pirrum.**²

1. Camillo Faliscos obsidenti ludi magister liberos Faliscorum tanquam ambulandi causa extra murum eductos tradidit, dicens retentis eis obsidibus necessario ciuitatem imperata facturam. Camillus non solum spreuit perfidiam, sed et restrictis post terga manibus magistrum uirgis agendum ad parentes tradidit pueris, adeptus beneficio uictoriam quam fraude non concupierat: nam Falisci ob hanc iustitiam sponte ei se dediderunt.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 4.1 (R.I. Ireland ed., p.101, ll.247-252).

2. Ad Fabricium ducem Romanorum medicus Pyrrhi Epirotarum regis peruenit pollicitusque est daturum se Pyrrho uenenum, si merces sibi in qua operae pretium foret, constitueretur. Quo facinore Fabricius egere uictoriam suam non arbitratus regi medicum detexit, atque ea fide meruit ut ad petendam amicitiam Romanorum compelleret Pyrrhum.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 4.2 (R.I. Ireland ed., pp.101-2, ll.253-257).

Pars 2, Liber 2, Rubrica 5: De simulatione et dissimulatione (fol.33rb):

Frontinus liber i. titulo 9. Gneus pompeius trucidato ab exercitu mediolani senatu ne tumultum moueret si solos euocasset nocentes mixtis eis qui extra delictum erant venire iussit: ita et noxii minori animi metu: quia non seggregati: ideoque non ex causa culpe videbantur accersiti comparuerunt: et illi quibus integra erat conscientia custodiendis quoque nocentibus attenderunt ne illorum fuga inquinarentur.

Cn. Pompeius, trucidato ab exercitu Mediolani senatu, ne tumultum moueret si solos euocasset nocentes, mixtos eis, qui extra delictum erant, venire iussit. ita et noxii minore cum metu, quia non segregati ideoque non ex causa culpae uidebantur accersiri, paruerunt, et illi quibus integra erat conscientia custodiendis quoque nocentibus attenderunt, ne illorum fuga inquinarentur.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.9.3 (R.I. Ireland ed., p.22, ll.550-555).

Pars 2, Liber 3, Rubrica 2: De pietate (fol.36vb-37ra):

Frontinus libro 1. titulo. 7. **Alexander macedonus per deserta affrice itinera grauissima siti cum exercitu: affectus oblatam sibi a milite in galea aquam spectantibus vniuersis effudit: vtiliter exemplo temperantie quasi communicare voluisset.**

Non alienus, ut arbitror, hic locus est referendi factum Alexandri Macedonis illud nobile qui per deserta Africae itinera grauissima siti cum exercitu adfectus oblatam sibi a milite in galea aquam spectantibus uniuersis effudit, utilior exemplo temperantiae quam si communicare potuisset.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.7.7 (R.I. Ireland ed., p.19, ll.476-479).

Pars 2, Liber 4, Rubrica 14: De causis inducentibus pacem et concordiam (fol.46vb):

Frontinus libro i. titulo 9. **L. scilla cum legiones ciuium romanorum pernitiōsa seditiōne furerent concilio restituit sanitatem efferatis prope enim annunciari iussit hostem adesse: et ad arma vocantem clamorem tolli: signa canere. Discussa seditio est: vniuersis aduersus hostem consentientibus.**¹ Titulo 10. **s. corilo dux dacorum cum sciret dissociatum armis ciuilibus populum romanum: neque tamen tentatandum arbitraretur: quia externo bello posset concordiam in ciues calescere duos canes in conspectu popularium commisit: hisque acerrime inter ipsos pugnantibus lupum ostendit: quem protinus canes omīssa inter se ira aggressi sunt. Quo exemplo prohibuit barbaros ab impetu romanis profuturo.**²

1. L. Sulla, cum legiones ciuium Romanorum pernitiōsa seditiōne furerent, consilio restituit sanitatem efferatis. prope enim adnuntiari iussit hostem adesse, et ad arma uocantium clamorem tolli, signa canere. discussa seditio est uniuersis aduersus hostem consentientibus.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.9.2 (R.I. Ireland ed., p.22, ll.546-549).

2. Scorylo dux Dacorum, cum sciret dissociatum armis ciuilibus populum Romanum, neque tamen sibi temptandum arbitraretur, quia externo bello posset concordia inter ciues coalescere, duos canes in conspectu popularium commisit, iisque acerrime inter ipsos pugnantibus lupum ostendit, quem protinus canes omīssa inter se ira adgressi sunt: quo exemplo prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.10.4 (R.I. Ireland ed., p.24, ll.584-589).

Pars 2, Liber 6, Rubrica 3: De principibus: ducibus et regibus (fol.54va):

Frontinus libro 4. et finali titulo 7. **Paulus imperatorem senem moribus dicebat esse oportere: significans moderatiora sequenda consilia.**

L. Paulus imperatorem senem moribus dicebat esse oportere, significans moderatiora sequenda consilia.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv, 7.3* (R.I. Ireland ed., p.107, ll.376-377).

Pars 3, Liber 2, Rubrica 12: De cautione: securitate et periculo (n.p. 6rb):

Frontinus libro 2. titulo 11. Alexander deuicta perdomitaeque tracia petens asiam ueritus ne post ipsius discessum sumerent arma: reges eorum praefectosque: et omnes quibus uidebatur inesse cura detractae libertatis secum uelut honoris causa traxit. Ignobilibus autem relictis plebeios praefecit. Consecutus uti principes beneficiis eius obstricti nihil nouare uellent: plebs uero ne posset quidem spoliata principibus.¹

Alexander, deuicta perdomitaeque Thracia petens Asiam, ueritus ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorum praefectosque et omnis quibus uidebatur inesse cura detractae libertatis secum uelut honoris causa traxit, ignobilis autem relictis plebeiosque praefecit; consecutus uti principes beneficiis eius obstricti nihil nouare uellent, plebs uero ne posset quidem, spoliata principibus.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.11.3 (R.I. Ireland ed., p.65, ll.913-918).

Pars 3, Liber 5, Rubrica 19: De scomatibus id est callidus dictis conuiciis que vulgo in italia dicuntur moti (fol.83vb):

Frontinus libro 4. titulo 5. **Leonidas lacedemonus cum dicerentur perse sagittarum multitudine nubes esse facturi: fertur dixisse: melius in umbris propugnabimus.**

Leonidas Lacedaemonius, cum dicerentur Persae sagittarum multitudine nubes esse facturi, fertur dixisse 'melius in umbra pugnabimus'.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 5.13 (R.I. Ireland ed., p.104, ll.317-318).

Pars 4, Liber 1, Rubrica 5: De paulatinorum potentia (fol.87rb-va):

Frontinus libro i. titulo 10. **Quintus sertorius quod experimento didicerat imparem se vniuerso romanorum exercitui: vt barbaros quoque inconsulte pugnam exposcentes docerent: adductis in conspectu duobus equis: altero praeualido: altero ad modum exili: duos admouit iuuenes similiter affectos robustum et gracilem: ac robustiori imperauit equo exili vniuersam caudam abrumpere: gracili autem valentiori per singulos pillos euellere. Cumque gracilis fecisset quod imperatum erat validissimus cum infirmi equi cauda sine effectu lucretur: naturam inquit sertorius romanorum cohortium per hoc vobis exemplum ostendi: milites insuperabiles sunt vniuersos agredientibus eosdem: lacerabit et carpet qui per partes attentauerit.**

Q. Sertorius, quod experimento didicerat imparem se uniuerso Romanorum exercitui, ut barbaros quoque inconsulte pugnam exposcentes docerent, adductis in conspectu duobus equis, praeualido alteri, alteri admodum exili duos admouit iuuenes similiter adfectos, robustum et gracilem, ac robustiori imperauit equo exili uniuersam caudam abrumpere, gracili autem ualentiozem per singulos pilos uellere. cumque gracilis fecisset quod imperatum erat, ualidus cum infirmis equi cauda sine effectu luctaretur, ‘naturam’ inquit Sertorius ‘Romanarum cohortium per hoc uobis exemplum ostendi, milites. insuperabiles sunt uniuersas agredienti: easdem lacerabit et carpet, qui per partes atemptauerit.’

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.10.1 (R.I. Ireland ed., p.23, ll.562-571).

Pars 4, Liber 2, Rubrica 12: De exemptis acceptate paupertatis illustrium virorum (fol.93va-vb):

Frontinus libro 4. titulo 3. **Aulius regulus cum summis rebus profuisset adeo pauper fuit vt se coniugem liberosque toleraret agello qui collebatur per vnum vilicum. Gneus scipio post tres prospere gestas in hispania in summa paupertate decessit. Ne ea quidem relicta pecunia que sufficeret in dotem feminarum: quas ob inopiam publice dotauit senatus.**¹ **Curius cum victis ab eo sabinis ex senatus consulto ampliaretur modus agri quem consummati milites accipiebant gregalium portione contentus fuit: malum ciuem dicens cui non esset id quod ceteris satis.**² **Laminus qui corintho capata non Italiam solum sed etiam prouinciam tabulis statusque exornauit adeo nihil ex tantis manibus in suum conuertit vt filiam eius inopem senatus ex publico dotauerit.**³

1. Atilius Regulus, cum summis rebus praefuisset, adeo pauper fuit ut se coniugem liberosque toleraret agello qui colebatur per unum uilicum; cuius audita morte scripsit senatui de successore, destitutis rebus obitu serui necessariam esse praesentiam suam. Cn. Scipio post res prospere in Hispania gestas in summa paupertate decessit, ne ea quidem relicta pecunia, quae sufficeret in dotem filiarum: quas ob inopiam publice dotauit senatus.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 3.3-4 (R.I. Ireland ed., p.100, ll.210-216).

2. M'. Curius, cum uictis ab eo Sabinis ex senatus consulto ampliaretur ei modus agri quem consummati milites accipiebant, gregalium portione contentus fuit, malum ciuem dicens cui non esset idem quod ceteris satis.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 3.12 (R.I. Ireland ed., pp.100-1, ll.231-233).

3. L. Mummius, qui Corintho capta non Italiam solum sed etiam prouincias tabulis statusque exornauit, adeo nihil ex tantis manubiis in suum conuertit ut filiam eius inopem senatus ex publico dotauerit.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 3.15 (R.I. Ireland ed., p.101, ll.243-245).

Pars 4, Liber 2, Rubrica 14: De auaritia cupiditate pecunie (fol.94va):

Frontinus libro 4. et finali titulo 5. **Casilini obsidente hannibale tantam inopiam perpessi sunt vt centum denariis murem venisse proditum memorie sit: eiusque venditorem fame periisse: emptorem autem vixisse.**

Casilini obsidente Hannibale tantam inopiam perpessi sunt ut cc denariis murem uenisse proditum memoriae sit, eiusque uenditorem fame perisse, emptorem autem uixisse: fidem tamen seruare Romanis perseuerauerunt.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 5.20 (R.I. Ireland ed., p.1056, ll.343-345).

Pars 4, Liber 4, Rubrica 13: De continentia et incontinentia cupiditatum et voluptatum (fol.108ra):

Frontinus libro i. titulo 7. **Alexander macedonis per deserta aphyricae itinera grauissima siti cum exercitu affectus: oblatam sibi a milite in galea aquam spectantibus vniuersis effudit vtiliter: exemplo temperantiae quasi communicare voluisset.**

Non alienus, ut arbitror, hic locus est referendi factum Alexandri Macedonis illud nobile, qui per deserta Africae itinera grauissima siti cum exercitu adfectus oblatam sibi a milite in galea aquam spectantibus uniuersis effudit, utilior exemplo temperantiae quam si communicare potuisset.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.5.7 (R.I. Ireland ed., p.19, ll.476-479).

Pars 5, Liber 1, Rubrica 6: De magnanimitate et magnificentia et pusillanimitate (fol.120va):

Frontinus libro 4. et finali titulo 5. **F. crassus cum bellum aduersus armosticum in asia gerens inter helyam et numiam in hostium copiam incidisset uiusque abduceretur execratus in consule romano captiuitatem: virga qua ad equum erat vsus oculum tragis a quo tenebatur eruit: atque ab eo per dolorem concitato transuerberatus dedecus seruitutis vt voluerat effugit.**

P. Crassus, cum bellum aduersus Aristonicum in Asia gerens inter Elaeam et Myrinam in hostium copias incidisset uiusque abduceretur, execratus in consule Romano captiuitatem, uirga, qua ad equum erat usus, oculum Thracis a quo tenebatur eruit, atque ab eo per dolorem concitato transuerberatus dedecus seruitutis, ut uoluerat, effugit.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 5.16 (R.I. Ireland ed., p.105, ll.329-333).

Pars 5, Liber 1, Rubrica 8: De vindicta et clementia seu remissione proprie iniurie (fol.123ra):

Frontinus libro titulo 11. Scipio aphyricanus in hyspania: cum inter captiuas eximie forme virgo alias et nobilis ad eum perducta esset que omnium oculos in se conuerteret summa custodia habitam sponso reddidit. Insuperque aurum quod parentes eius redempturi captiuam domum scipioni attulerant: eidem sponso pro nuptiali munere dedit. Qua multiplici gratia: vniuersa gens victa: imperio populi romani accessit.

Scipio Africanus in Hispania, cum inter captiuas eximiae formae uirgo nubilis alias et nobilis ad eum perducta esset omniumque oculos in se conuerteret, summa custodia habitam sponso nomine Alicio reddidit, insuperque aurum, quod parentes eius redempturi captiuam donum Scipioni adtulerant, eidem sponso pro nuptiali munere dedit. qua multiplici magnificentia uniuersa gens uicta imperio populi Romani accessit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.11.5 (R.I. Ireland ed., p.66, ll.926-931).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 3: De belli pressura periculo et euentu (fol.125va):

Frontinus libro 4. titulo 2. Cirus bello aduersus persas quattuordecim milibus armatorum immensas difficultates superauit. Epamiundas dux tebanorum quattuor hominum ex quibus quadringenti tantum equites erant: lacedemoniorum exercitum vigintiquattuor milium peditum: equitum millesecentorum vicit. A quattuordecim milibus graecorum qui numerus in auxiliis cyri aduersus artaxerxem fuit centum milia barbarorum prelio superati sunt.

Cyrus bello aduersus Persas quattuordecim milibus armatorum immensas difficultates superauit. Epaminondas dux Thebanorum quattuor milibus hominum, ex quibus cccc tantum equites erant, Lacedaemoniorum exercitum uiginti quattuor milium peditum, equitum mille sescentorum uicit. A quattuordecim milibus Graecorum, qui numerus in auxiliis Cyri aduersus Artaxerxen fuit, centum milia barbarorum proelio superata sunt.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv, 2.5-7* (R.I. Ireland ed., p.99, ll.193-199).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 7: De peritia atque imperitia bellice operationis (fol.126va-vb):

Frontinus libro 4. titulo 2. **Domitius corbulo duabus legionibus et paucissimis auxiliis disciplina correctis parthos substrauit. Alexander macedo quadraginta milibus hominum iam inde a phylippo patre discipline assuefactis orbem terrarum aggressus innumeras hostium copias superauit.**

Domitius Corbulo duabus legionibus et paucissimis auxiliis disciplina correcta Parthos sustinuit. Alexander Macedo xl milibus hominum iam inde a Philippo patre disciplinae aduefactis orbem terrarum adgressus innumerabiles hostium copias uicit.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 2.3-4 (R.I. Ireland ed., p.99, ll.188-192).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 9: De velocitate atque pigritia bellatorum (fol.127ra):

Frontinus in prohemio: **Occupatis velocitante consuli oportet.**

Illud neque ignoro neque infitior, et rerum gestarum scriptores indagine operis sui hanc quoque partem esse complexos, et ab auctoribus exemplorum, quidquid insigne aliquo modo fuit traditum; sed, ut opinor, occupatis uelocitate consuli debet.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.praefatio (R.I. Ireland ed., p.1, ll.9-12).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 10: De ocio et perpeessione bellici operis (fol.127rb):

Frontinus libro 4. titulo 3. **Emilianum scipionem traditur in itinere cum amicis ambulatem: accepto pane vesci solitum. Idem et de alexandro macedone: dicitur Massinissam nonagesimum etatis annum agentem meridie ante tabernaculum stantem vel ambulatem capere solitum cibos legimus.**

Aemilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulatem accepto pane uesci solitum. [Idem et de Alexandro Macedone dicitur.] Masinissam, nonagensimum aetatis annum agentem, meridie ante tabernaculum stantem uel ambulatem capere solitum cibos legimus.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 3.9-11 (R.I. Ireland ed., p.100, ll.226-230).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 13: De munitione et custodia locorum (fol.127vb-128ra):

Frontinus libro 3. titulo 12. **Alcibiades athenis ciuitate sua lacedemoniis obsessa ueritus negligentiam uigilum denunciauit his qui in stationibus erant ut obseruarent lumen quod nocte ostensurus esset ex arce: et ad conspectum eius ipsi quoque lumina attollerent: quo munere qui cessasset penam passurum: dum solicite expectaretur signum ducis: per uigilatum ab omnibus et suspecte noctis periculum euitatum est.**¹ Libro 4. titulo 26. **Usus inuenit ut acerrimi canes et sagacissimi in turribus nutriantur qui aduentum hostium odore praesentiant latratusque testentur. Anseres quoque non minore solertia nocturnos superuentus clamoribus indicant: nam ingressi capitolinam arcem galli romanum nomen euertissent: nisi clamore anseris excitatus mallius restitisset. Mira diligentia siue fortuna viros qui uniuersum orbem erant missuri subiugum auis una seruauit.**² Ultro capitulo quod est epilogus. **Solertissime caueatur: nequando aut potus inopia emergat: aut cibi: quibus malis nulla arte succurritur. Ideoque intra muros tanto plura condenda sunt quanto scitur clausurae tempus in obsidentium consistere uoluntate.**³

1. Alcibiades <dux> Atheniensium, ciuitate sua <a> Lacedaemoniis obsessa, ueritus negligentiam uigilum, denunciauit his qui in stationibus erant, obseruarent lumen, quod nocte ostensurus esset ex arce, et ad conspectum eius ipsi quoque lumina attollerent: in quo munere qui cessasset, poenam passurum: dum solicite exspectatur signum ducis, per uigilatum ab omnibus et suspectae noctis periculum euitatum est.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.12.1 (R.I. Ireland ed., p.84, ll.353-358).

2. Illud quoque usus inuenit, ut acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutriantur qui aduentum hostium odore praesentiant latratuque testentur. Anseres quoque non minore solertia nocturnos superuentus clamoribus indicant. Nam ingressi Capitolinam arcem Galli Romanum nomen eruerant nisi clamore anserum excitatus Mallius restitisset. Mira diligentia siue fortuna viros, qui uniuersum orbem erant missuri sub iugum auis una seruauit.

Publius Flavius Vegetius Renatus, *Epitoma rei militaris*, 4.26.4-6 (M.D. Reeve ed. p.142, ll.12-20).

3. Quae ad oppugnandas vel defendendas urbes auctores bellicarum artium prodiderunt vel quae recentium necessitatum usus inuenit, pro publica ut arbitror utilitate digessi illud iterum iterumque commonens, ut solertissime caveatur ne quando aut potus inopia emergat aut cibi, quibus malis nulla arte succurritur; ideoque intra muros tanto plura condenda sunt quanto scitur clausurae tempus in obsidentium potestate consistere.

Publius Flavius Vegetius Renatus, *Epitoma rei militaris*, 4.30.5-6 (M.D. Reeve ed. p.145, ll.9-16).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 14: De experientia dubia fide suorum (fol.128ra):

Frontinus libro 4. titulo i. **Thegenos atheniensis cum exercitum megaram duceret petentibus ordines respondit ibi se daturum: deinde clam equites premisit eosque hostium specie in pratum in socios retorquere iussit. Quo facto cum tanquam ad hostium occursum prepararentur permisit: ita ordinari aciem vt quo quis voluisset loco consisteret. Et cum inertissimus quisque retro se dedisset: strenui autem in fronte prosiliuissent vt quemcunque inuenerat stantem: ita ad ordines milites prouexit.**¹ Titulo 7. **Picrates dux atheniensium classem suam hostili habitu instruxit: et ad eos quos suspectos habebat inuectus cum effuso studio exciperetur deprehensa eorum perfidia oppidum diripuit.**²

1. Theagenes Atheniensis, cum exercitum Megaram duceret, petentibus ordines respondit ibi se daturum: deinde clam equites praemisit eosque hostium specie impetum in suos retorquere iussit. quo facto cum <quos secum> habebat tamquam ad hostium occursum praepararentur, permisit ita ordinari aciem ut quo quis uoluisset loco consisteret. cum inertissimus quisque retro se dedisset, strenui autem in fronte<m> prosiliuissent, ut quemque inuenerat stantem, ita ad ordines militiae prouexit.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 1.8 (R.I. Ireland ed., p.93, ll.45-51).

2. Iphicrates dux Atheniensium classem suam hostili habitu instruxit et ad eos quos suspectos habebat inuectus, cum effuso studio exciperetur, deprehensa eorum perfidia oppidum diripuit.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 4.7.23 (R.I. Ireland ed., p.110, ll.455-457).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 15: De explorationibus et exploratoribus (fol.128ra-rb):

Frontinus libro i. titulo 2. **Scipio aphyricanus capta occasione mittende ad syphacem legationis: cum lelio seruorum habitu tribunos et centuriones electissimos ire iussit: quibus cure esset prospicere regias vires. Hi cum liberius castrorum positionem scrutarentur: equum de industria dimissum tanquam fugientem persecuti maximam partem munimentorum circuierunt. Que cum nunciassent incendio confectum est bellum.¹ Carthaginenses cum animaduertissent alexandri ita magnas opes vt aphyricae quoque immineret: vnum ex ciuibus virum acrem nomine amilicarem thodium vixerunt simulato exilio ire ad regem omnique studio in amicitiam eius peruenire. Qua is potitus consilia euis nota ciuibus suis faciebat. Idem Carthaginenses miserunt qui per speciem legatorum longo tempore rome morarentur: exciperentque consilia romanorum. M. cato in hispaniam: quia ad hostium consilia alia via peruenire non potuerat iussit trecentos milites simul impetum facere in statione hostium raptumque vnum ex his in castra perferre incolumen: tortusque ille omnia suorum archana confessus est.²**

1. Scipio Africanus, capta occasione mittendae ad Syphacem legationis, cum Laelio seruorum habitu tribunos et centuriones electissimos ire iussit, quibus curae esset prospicere regias vires. hi, quo liberius castrorum positionem scrutarentur, equum de industria dimissum tanquam fugientem persecuti maximam partem munimentorum circumierunt; quae cum nuntiassent, incendio confectum bellum est.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.2.1 (R.I. Ireland ed., p.6, ll.138-143).

2. Carthaginienses, cum animaduertissent Alexandri ita magnas opes ut Africae quoque immineret, unum ex civibus, uirum acrem nomine Hamilcarem Rhodinum, iusserunt simulato exilio ire ad regem omnique studio in amicitiam eius peruenire; qua is potitus consilia eius nota ciuibus suis faciebat. Idem Carthaginienses miserunt qui per speciem legatorum longo tempore Romae morarentur exciperentque consilia nostrorum. M. Cato in Hispania, quia ad hostium consilia alia uia peruenire non potuerat, iussit trecentos milites simul impetum facere in stationem hostium raptumque unum ex his in castra perferre incolumem: tortus ille omnia suorum archana confessus est.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.2.3-5 (R.I. Ireland ed., p.7, ll.150-159).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 16: De occultandis consiliis inimicis contra hostes (fol.128rb):

Frontinus libro i. titulo i. **Portius cato deuictas a se ciuitates hispanie existimabat in tempore rebellaturas fiducia murorum: scripsit itaque singulis vt dirumperent monimenta: minatus bellum nisi confestim obtemperassent. Epistolasque vniuersis ciuitatibus eodem die reddi iussit vnaqueque vrbium sibi soli credit imperatum. Contumaces conspiratio potuit facere si omnibus idem denunciari votum fuisset.**¹ **Tarquinius superbus pater principes sabinorum interficiendos arbitratus: quia hoc nemini volebat commissum nihil nuncio respondit qui ad eum a filio erat missus: tamen virga eminentia papauerum capita cum forte in orto ambularet decussit: nuncius sine responso reuersus renunciauit adolescenti tarquinio quid agentem patrem vidisset: ille intellectus idem esse eminentibus faciendum.**² **M. lucius crassus percunctanti quo tempore moturus esset castra respondit: vereris ne tubam non audias?**³

1. M. Porcius Cato deuictas a se Hispaniae civitates existimabat in tempore rebellaturas, fiducia murorum. scripsit itaque singulis ut diruerent munimenta, minatus bellum nisi confestim obtemperassent, epistolasque uniuersis ciuitatibus eodem die reddi iussit, unaquaeque urbium sibi soli credidit imperatum. contumaces conspiratio potuit facere, si omnibus idem denuntiari notum fuisset.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.1.1 (R.I. Ireland ed., p.3, ll.53-59).

2. Tarquinius Superbus pater, principes Gabinorum interficiendos arbitratus, quia hoc nemini uolebat commissum, nihil nuntio respondit qui ad eum a filio erat missus; tantum uirga eminentia papauerum capita, cum forte in horto ambularet, decussit. nuntius sine responso reuersus renuntiavit adulescenti Tarquinio quid agentem patrem uidisset: ille intellexit idem esse eminentibus faciendum.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.1.4 (R.I. Ireland ed., p.4, ll.68-73).

3. M. Licinius Crassus percunctanti quo tempore castra moturus esset, respondit: ‘uereris ne tubam non exaudias?’

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.1.13 (R.I. Ireland ed., p.6, ll.135-136).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 17: De modo quantitatis exercitus habendo (fol.128va):

Frontinus libro 2. titulo i. **Luculus aduersus metridatem et trigonem in armeniam maiorem apud tigranam certamen eum ipse non amplius quindecim milia armatorum haberet: hostes innumerabilem multitudinem eoque ipso inhabilem vsus hoc eius incommodo: nondum ordinatam hostium aciem inuasit: atque ita protinus dissipauit vt ipsi quidem reges abiectis insigniis fugerent.**

Lucullus aduersus Mithridatem et Tigranem in Armenia maiore apud Tigranocertam, cum ipse non amplius quindecim milia armatorum haberet, hostis autem innumerabilem multitudinem eoque ipso inhabilem, usus hoc eius incommodo nondum ordinatam hostium aciem inuasit atque ita protinus dissipauit, ut ipsi quoque reges abiectis insignibus fugerent.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.1.14 (R.I. Ireland ed., p.33, ll.86-89).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 20: De audacia: timore: spe et desperatione et magnanimitate bellatorum (fol.129vb):

Frontinus libro 4. titulo 5. **C. I. Marcellus cum in manus gallorum imprudens incidisset circumspeciente regionis qua euaderet eam equum in orbem flectit. deinde cum omnia esse infesta uidisset deprecatus deos in medios hostes irrupit: quibus inopinata audacia percussis: ducem quoque eorum trucidauit atque ubi spes salutis uix superfuerat: inde optima retulit spolia.**

Claudius Marcellus, cum in manus Gallorum imprudens incidisset, circumspeciente regionis qua euaderet causa equum in orbem flexit, deinde cum omnia esse infesta uidisset, precatu deos in medios hostis irrupit: quibus inopinata audacia percussis ducem quoque eorum trucidauit atque, ubi spes salutis uix superfuerat, inde optima rettulit spolia.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 4.5.4 (R.I. Ireland ed., p.102, ll.272-276).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 21: De aduersis occultandis hostibus (fol.130rb-va):

Frontinus libro 2. titulo 7. **Quintus sertorius cum acie decertaret: barbarum qui ei nunciauerat hirculegium periisse pugione traiecit: ne in aliorum notitiam perferret: et ob hoc animi suorum infirmarentur. Elabiates atheniensis cum abidenis prelio vrgeretur: subitoque magno cursu tristem animaduertisset aduentare taberarium prohibuit palam dicere quid afferret: deinde secreto sciscitatus a farnabendo regio prefecto classem suam oppugnari celatis hostibus et militibus prelium finit: ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis.**¹ T. Labienus post pharsalicam pugnam cum victis partibus duratium refugisset: miscuit vera falsis et non celato exitu pugne equatam partium fortunam graui uulnere cesaris finxit: et hac simulatione reliquis pompeiarum partium fiduciam fecit.² 10. titulo. Todijs in hispania cum acerrimo prelio conflixisset quod vix dirimerat magno numero utrimque caeso: complura suorum corpora interempta nocte sepelienda curauit. Hispani postero die ad simile officium progressi: quia plures ex ipsorum numero quam ex romanis caesos reppererant uictos se esse secundum eam dinumerationem argumentati: ad condiciones imperatoris descenderunt.³

1. Q. Sertorius, cum acie decertaret, barbarum, qui ei nuntiauerat Hirtuleium perisse pugione traiecit, ne et in aliorum id notitiam perferret et ob hoc animi suorum infirmarentur. Alcibiades Atheniensis, cum <ab> Abydenis proelio urgeretur subitoque magno cursu tristem aduentare animaduertisset taberarium, prohibuit palam dicere quid adferret. dehinc secreto sciscitatus a Pharnabazo regio praefecto classem suam oppugnari, celatis et hostibus et militibus proelium finit ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.7.5-6 (R.I. Ireland ed., p.59, ll.761-768).

2. T. Labienus post Pharsalicam pugnam, cum uictis partibus Dyrhachium refugisset, miscuit uera falsis et, non celato exitu pugnae, aequatam partium fortunam graui uulnere Caesaris finxit, et hac adsimulatione reliquis Pompeianarum partium fiduciam fecit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.7.13 (R.I. Ireland ed., p.60, ll.794-797).

3. T. Didius in Hispania, cum acerrimo proelio conflixisset quod nox diremerat, magno numero utrimque caeso, complura suorum corpora intra noctem sepelienda curauit. Hispani postero die ad simile officium progressi, quia plures ex ipsorum numero quam ex Romanis caesos reppererant, uictos se esse secundum eam dinumerationem argumentati, ad condiciones imperatoris descenderunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.10.1 (R.I. Ireland ed., pp.64-5, ll.891-896).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 22: De exhortatione et incitatione suorum ad bellum (fol.130va-vb):

Frontinus libro i. titulo 11. **Fulvius nobilior cum aduersus sampnicium numerosum exercitum et successibus tumidum paruis copiis necesse haberet decertare: simulauit vnam legionem hostium a se corruptam ad prodicionem: imperauitque ad eius rei fidem tribunis et primis ordinibus et centurionibus quantum quisque pecunie: aut auri argentique haberet conferret vt representari merces proditoribus posset. Se autem his qui contulissent pollicitus est consummata victoria ampla insuper premia daturum. Que sua persuasio romanis alacritatem attulit et fiduciam: vnde etiam preclari victoria commisso statim bello parata est. Cesar aduersus germanos et regem arionistum pugnaturus confusis suorum animis pro concione dixit nullius se eo die opera nisi decime legionis vsurum quo consecutus est vt decima tanquam precipue fortitudinis testimonio concitarentur et ceteri pudore ne penes alios gloria virtutis esset. A. fabius qui egregie sciebat romanos esse libertatis que contumelia exasperatum et a penis nihil iustum: aut moderatum expectabat misit legatos carthaginem de conditionibus pacis. Quas cum illi iniquitatis et insolentie plenas retulissent exercitus romanorum ad repugnandum concitatus est. Agesilaus lacedemoniorum dux cum prope ab octomeno scitia ciuitate castra haberet: comperissetque plerosque ex militibus preciosissima rerum deponere intra munimenta: precepit opidanis ne quid ad exercitum suum pertinens reciperetur: quo ardentius dimicaret miles qui sciret sibi pro omnibus suis pugnandum. Epaminunda dux thebanorum aduersus lacedemonios dimicaturus vt milites non solum viribus suis: verumetiam affectibus adiuuantur pronunciauit in concione destinatum lacedemoniis si victoria potientur omnes virilis sexus interficere: vxoribus autem eorum et liberis in seruitutem adductis thebas diruere. Qua concione concitati primo impetu thebani lacedemonios expugnauerunt.¹ Fabius maximus veritus nequa fiducia nauium ad quas refugium erat minus constanter pugnaret exercitus incendi eas priusquam inieret prelium iussit.²**

1. Fulvius Nobilior, cum aduersus Samnitium numerosum exercitum et successibus tumidum paruis copiis necesse haberet decertare, simulauit unam legionem hostium corruptam a se ad prodicionem, imperauitque ad eius rei fidem tribunis et primis ordinibus et centurionibus, quantum quisque numeratae pecuniae aut auri argentique haberet conferret, ut repraesentari merces proditoribus posset; se autem his qui contulissent pollicitus est consummata uictoria ampla insuper praemia daturum. quae persuasio Romanis alacritatem attulit et fiduciam; unde etiam praeclara uictoria commisso statim bello parata est. C. Caesar aduersus Germanos et Ariouistum pugnaturus, confusis suorum animis, pro contione dixit nullius se eo die opera nisi decimae legionis usurum: quo consecutus est ut decimani tamquam praecipuae fortitudinis testimonio concitarentur et ceteri pudore, ne penes alios gloria uirtutis esset. Q. Fabius, quia egregie sciebat et Romanos eius esse libertatis quae contumelia exasperaretur et a Poenis nihil iustum aut moderatum exspectabat, misit legatos Carthaginem de condicionibus pacis; quas cum illi iniquitatis et insolentiae plenas retulissent, exercitus Romanorum ad pugnandum concitatus est. Agesilaus Lacedaemoniorum dux, cum prope ab Orchomeno socia ciuitate castra haberet comperissetque plerosque ex militibus pretiosissima rerum deponere intra munimenta, praecepit oppidanis ne quid ad exercitum suum pertinens reciperetur, quo ardentius dimicaret miles, qui sciret sibi pro omnibus suis pugnandum. Epaminondas, dux Thebanorum aduersus Lacedaemonios dimicaturus, ut non solum viribus milites sui

uerum etiam adfectibus adiuuantur, pronuntiauit in contione destinatum Lacedaemoniis, si uictoria potirentur, omnes uiriliter interficere, uxoribus autem eorum et liberis in seruitutem abductis Thebas diruere: qua denuntiatione concitati primo impetu Thebani Lacedaemonios expugnauerunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.11.2-6 (R.I. Ireland ed., pp.24-5, ll.595-623).

2. Fabius Maximus, ueritus ne qua fiducia nauium, ad quas refugium erat, minus constanter pugnaret exercitus, incendi eas priusquam iniret proelium iussit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.11.21 (R.I. Ireland ed., p.27, ll.679-681).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 23: De remouendo timore a suo exercitu (fol.131ra):

Frontinus libro i. titulo 11. et finali. **Scipio ex Italia in aphyricam transportato exercitu cum egrediens nauem perlapsus esset: et ob hoc attonitos milites cerneret id quod trepidationem afferebat constantia et magnitudine animi in hortationem conuertit. et audite inquit milites aphyricam oppressi.**¹ Epaminundas thebanus instante aduersus lacedemonios pugna cum sedile in quo resederat succubisset: et id vulgo pro tristi significatione confusi milites interpretarentur: immo inquit vitamur sedere.²

1. Scipio, ex Italia in Africam transportato exercitu cum egrediens nave prolapsus esset et ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationem afferebat, constantia et magnitudine animi in hortationem conuertit et ‘gaudite’, inquit, ‘milites, Africam oppressi’.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.12.1 (R.I. Ireland ed., p.28, ll.684-687).

2. Idem [Epaminondas Thebanus], instante aduersus Lacedaemonios pugna, cum sedile in quo resederat succubisset et id uulgo pro tristi [exciperetur] significatione confusi milites interpretarentur, ‘immo’, inquit, ‘uetamur sedere’.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.12.7 (R.I. Ireland ed., p.28, ll.704-706).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 24: De suis coercentis ad pugnam (fol.131ra):

Frontinus libro 2. titulo 8. **Q. Attilius consul bello saunico ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorum opposuit affirmans secum et bonis ciuibus dimicatuos eos nisi cum hostibus maluissent.**¹ **Phylippus veritus ne impetum sytarum sui substinerent fidelissimos equitum a tergo posuit: precepitque ne quem commilitonum ex acie fugere paterentur perseuerantius abeuntes trucidarent. Qua denunciatione cum fecisset vt etiam timidissimi mallent ab hostibus quam a suis interfici victoriam acquisiuit.**²

1. M. Atilius consul bello Samnitico ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorum opposuit, adfirmans secum et bonis civibus dimicatuos eos, nisi cum hostibus maluissent.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.8.11 (R.I. Ireland ed., pp.61-2, ll.828-830).

2. Philippus, ueritus ne impetum Scytharum sui non sustinerent, fidelissimos equitum a tergo posuit, praecepitque ne quem commilitonum ex acie fugere paterentur; perseuerantius abeuntis trucidarent. qua denuntiatione cum effecisset ut etiam timidissimi mallent ab hostibus quam ab suis interfici, uictoriam acquisiuit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.8.14 (R.I. Ireland ed., p.62, ll.838-842).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 25: De suis infidelibus seu criminosis caute emittendis vel puniendis (fol.131rb):

Frontinus libro 3. titulo 16. Diodotus cum presidio amphybolim tueretur et duo milia tracharum suspecta haberet que videbantur urbem direptura mentitus est paucas hostium naues proximo littori applicuisse easque diripi posse qua specie simulata trachas emisit: ac deinde clausis portis non recepit.

Diodorus, cum praesidio Amphipolim tueretur et duo milia Thracum suspecta haberet, quae uidebantur urbem direptura, mentitus est paucas hostium naues proximo littori applicuisse easque diripi posse. qua spe stimulos Thracas emisit ac deinde clausis portis non recepit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.16.5 (R.I. Ireland ed., p.88, ll.466-469).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 26: De infidelitate suorum eminentium dissimulanda et caute corrigenda (fol.131va):

Frontinus libro 3. titulo 16. **L. Marcellus cognito consilio bartei nolani qui corrumpere ad defectionem populares studebant et hannibali gratificabant quod illius beneficio curatus inter canenses saucius: et ex captiuitate remissus ad suos erat qui interficere edes ne supplicio eius reliquos concitaret nolanos non audebat: accersitum ad se allocutus est dicens fortissimum eum militem quod ante ignorasset hortatusque est vt secum moraretur: et super verborum honorem equum quoque ei donauit. Qua benignitate non illius tantum fidem: sed etiam popularium qui ex illo pendebant sibi obligauit.**¹ Libro 4. et finali titulo 7. et finali. **Q. Maximus transfugere ad hostes uolentem stantem tabilium nobilem clare opere equitem uocari ad se iussit: eique se excusauit qui inuidia commilitonum uirtutes illius ad id tempus ignorasset. Tum donato ei equo pecuniam insuper largitus obtinuit vt quem ex conscientia trepidum accersierat: letum admitteret: et ex dubio in reliquum non minus fidelem quam fortem haberet equitem.**²

1. Claudius Marcellus, cognito consilio L. Bantii Nolani, qui corrumpere ad defectionem populares studebat et Hannibali gratificabatur, quod illius beneficio curatus inter Cannenses saucius et ex captiuitate remissus ad suos erat - quia interficere eum, ne supplicio eius reliquos concitaret Nolanos, non audebat, arcessitum ad se allocutus est, dicens fortissimum militem eum esse, quod antea ignorasset, hortatusque est ut secum moraretur, et super uerborum honorem equo quoque donauit. qua benignitate non illius tantum fidem, sed etiam popularium, quae ex illo pendebat, sibi obligauit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.16.1 (R.I. Ireland ed., pp.87-8, ll.434-441).

2. Q. Maximus transfugere ad hostes uolentem Statilium, nobilem clarae operae equitem, uocari ad se iussit eique excusauit, quod inuidia commilitonum uirtutes illius ad id tempus ignorasset. tum donato ei equo pecuniam insuper largitus obtinuit ut, quem ex conscientia trepidum arcessierat, laetum dimitteret et ex dubio in reliquum non minus fidelem quam fortem haberet equitem.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 4.7.36 (R.I. Ireland ed., p.112, ll.511-516).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 27: De temerario furore suorum eminentium caute mitigandum vel remouendum (fol.131va-vb):

Frontinus libro i. titulo 8. **Coriolanus cum ignominiam damnationis sue bello ulcisceretur populationem patriciorum magnorum inhibuit: deustis vastatisque plebeiorum: vt discordiam moueret qua consensus romanorum distingueret. Hannibal fabium cui nec virtute neque arte bellandi par erat vt in familia distingueret agens eius abstinuit ceteros populatus. Contra ille ne suspecta ciuibus fides esset magnitudine animi effecit publicatis possessionibus suis.**¹ Legati romanorum cum missi essent ad antiochum regem qui secum hannibalem uictis iam carthaginiensibus habebat consiliumque aduersus romanos instruebat crebris cum hannibalem colloquiis effecerunt vt is regi fieret suspectus. cui gratissimus aliquando erat et utilis propter calliditatem et peritiam bellandi. Quintus sertorius cum barbaro rege traciorum rationis indocili eodem consilio usus est: nam cum intercepte fuissent epistole eius ad regios amicos scripte in omnes eos rex animaduertit spoliatusque consiliis amicos postea parare non potuit.² Libro 3. titulo 6. Cleominus atheniensis trecenos qui presidium craterum tenebant aggressus. tela quedam in quibus scriptum erat venisse se ad liberandum eorum rem publicam inter muros iecit. et eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit: qui craterum detractarent: per hoc consilium seditione intestinaria apud obsessos conciliata admoto exercitu potitus est ciuitate.³ Titulo 16. Hannibal a transfugis uictus est. nam cum aliquos ex militibus suis sciret transisse proxima nocte: nec ignoraret exploratores hostium in castris suis esse palam pronunciauit: retulerunt transfugas vocari solertissimos milites: qui ipsius iussu exierunt ad excipienda hostium consilia: auditisque pronunciauit: retulerunt exploratores ad suos. Tunc comprehensi a romanis transfuge amputatis manibus remissi sunt.⁴

1. Coriolanus, cum ignominiam damnationis suorum bello ulcisceretur, populationem patriciorum agrorum inhibuit, deustis vastatisque plebeiorum, ut discordiam moueret qua consensus Romanorum distringeret. Hannibal Fabium, cui neque uirtute neque artibus bellandi par erat, ut infamia distringeret, agris eius abstinuit, ceteros populatus. contra ille ne suspecta ciuibus fides esset magnitudine animi effecit, publicatis possessionibus suis.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.8.1-2 (R.I. Ireland ed., p.20, ll.481-487).

2. Legati Romanorum, cum missi essent ad Antiochum regem, qui secum Hannibalem uictis iam Carthaginiensibus habebat consiliumque eius aduersus Romanos instruebat, crebris cum Hannibale colloquiis effecerunt ut is regi fieret suspectus; cui gratissimus alioquin et utilis erat propter calliditatem et peritiam bellandi. Q. Metellus aduersus Iugurtham bellum gerens missos ad se legatos eius corrupit ut sibi proderent regem. cum et alii uenissent, idem fecit. eodem consilio usus est et aduersus tertios. sed de captiuitate Iugurthae res parum processit: uiuum enim tradi sibi uolebat. plurimum tamen consecutus est: nam cum interceptae fuissent epistulae eius ad regios amicos scriptae, in omnis eos rex animadvertisit spoliatusque consiliis amicos postea parare non potuit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.8.7-8 (R.I. Ireland ed., p.21, ll.511-522).

3. Cleonymus Atheniensis, Troezenios qui praesidio Crater<i t>um tenebant<ur> aggressus, tela quaedam, in quibus scriptum erat uenisse se ad liberandam eorum rem publicam, intra muros iecit, et eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit qui Craterum detractarent. per hoc consilium seditione intestina apud obsessos concitata admoto exercitu potitus est ciuitate.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.6.7 (R.I. Ireland ed., p.77, ll.190-195).

4. Hannibal simili consilio se a transfugis ultus est: Nam cum aliquos ex militibus suis sciret transisse proxima nocte nec, ignoraret exploratores hostium in castris suis esse, palam pronuntiauit non debere transfugas uocari sollertissimos milites, qui ipsius iussu exierint ad excipienda hostium consilia. auditis quae pronuntiauit, retulerunt exploratores ad suos: tum comprehensi a Romanis transfugae et amputatis manibus remissi sunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.16.4 (R.I. Ireland ed., p.88, ll.460-465).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 28: De cautelis inducendi suspitiones malignas inter hostes (fol.132ra):

Frontinus libro 2. titulo 9. **L. silla his qui preneste obsidebantur occisorum in prelio ducum capita hastis prefixa ostendit: atque ita in obstinatorum peruicaciam fregit. Domicius corbulo cum tigrano cretam obsideret: et armeni pertinaciter viderentur tolerare obsidionem inuaduadum ex megestanis quos ceperat animaduertit: caputque eius in balista excussum intra munimenta hostium misit: id forte decidit in medium concilium quod tamen maxime habebant barbari: ad cuius conspectum velut obstento consternati ad deditionem festinauerunt.**¹ Libro 3. titulo 5. **Clearcus lacedemonius exploratum habens thracas omnia victui necessaria: in montes comportasse: vna quoque ope sustentari quod crederent eum commeatus inopia recessurum. per id tempus quo legatos eorum venturos opinabatur aliquem ex captiuis in conspectu iussit occidi: et membratim tanquam alimenta in contubernia distribuit. Thraces nihil non facturum perseuerantie causa cum credentes qui tam detestabiles epulas sustinuisset experiri in deditionem venerunt. G. Gracchus lusitanis dicentibus in decem annos cibaria se habere et omnino obsidionem non expauescere: undecimo inquit anno vos capiam. Qua voce preterriti lusitani quam instructu commeatibus statim se tradiderunt.**² Titulo 6. **Mago dux carthaginensium victo genpisonem et in quadam turre circumsepto suspiciatus ventura ei subsidia per fugam misit qui persuaderet appropinquantibus captum iam pisonem qua ratione deterritis eis reliqua victoriae consumauit.**³

1. L. Sulla his, qui Praeneste obsidebantur, occisorum in proelio ducum capita hastis praefixa ostendit, atque ita obstinatorum peruicaciam fregit. Arminius dux Germanorum capita eorum quos occiderat, similiter praefixa ad uallum hostium admoueri iussit. Domitius Corbulo, cum Tigranocertam obsideret et Armenii pertinaciter uiderentur toleraturi obsidionem, in Vadandum ex megistanis, quos ceperat animaduertit, caputque eius ballista excussum intra munimenta hostium misit. Id forte decidit in medium concilium, quod cum maxime habebant barbari: ad cuius conspectum uelut ostento consternati ad deditionem festinauerunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.9.3-5 (R.I. Ireland ed., p.63, ll.853-862).

2. Clearchus Lacedaemonius, exploratum habens Thracas omnia uictui necessaria in montes comportasse unaque spe sustentari, quod crederent eum commeatus inopia recessurum, per id tempus quo legatos eorum uenturos opinabatur, aliquem ex captiuis in conspectu iussit occidi et membratim tanquam alimenti causa in contubernia distribui. Thraces, nihil non facturum perseuerantiae causa eum credentes, qui tam detestabiles epulas sustinuisset experiri, in deditionem uenerunt. Ti. Gracchus, Lusitanis dicentibus in x annos cibaria se habere et ideo obsidionem non expauescere, 'undecimo', inquit 'anno uos capiam'. Qua voce perterriti Lusitani, quamvis instructi commeatibus, statim se dediderunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.5.1-2 (R.I. Ireland ed., pp.75-6, ll.144-153).

3. Mago dux Carthaginiensium, uicto Cn. Pisone et in quadam turre circumseso, suspicatus uentura ei subsidia perfugam misit qui persuaderet appropinquantibus captum iam Pisonem: qua ratione deterritis eis reliqua uictoriae consummauit.

Sextus Iulius Frontinus, Strategemata, 3.6.5 (R.I. Ireland ed., p.77, ll.179-182).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 29: De cautelis tollendi vel minuendi hostibus animositatem dimicandi (fol.132rb-va):

Frontinus libro 2. titulo 4. **G. suplicius petitus consul: contra gallos dimicaturus iussit muliones clam in montes proximos cum mulis abire: et idem conserto iam prelio velut equis insidentes obstentare se pugnantis. Quare galli existimantes aduentare auxilia romanis cessere iam pene victores. Manus circa aquas sextias cum in animo haberet postera die depugnare aduersus theotonos marcellum cum parua manu equitum peditumque nocte post hostium terga misit et ad implendam multitudinis speciem agasones lixasque armatos simul ire iussit. Iumentorumque magnam partem instratorum cum tuniculis vt per hoc facies equitatus obieceretur precepitque vt cum animaduertisset nuri prelium ipsi in terga hostium descenderent. Qui apparatus tantum terroris intulit quod asperimi hostes in fugam versi sunt. Licinius crassus fugitiuorum bello apud calamatum educturus milites aduersus castum et camoneum duces gallorum duodecim cohortes cum catone portio et marcio ruffo. legatis post montem circummisit. Qui cum commisso iam prelio a tergo clamore sublato decurrissent: ita fuderunt hostes vt vbique fugatis quod capescerent. Valerius leuinus aduersus pyrrhum occiso quodam gregali tenens gladium cruentum exercitui vtrique persuasit pyrrhum interemptum. Quamobrem hostes destitutos se ducis morte credentes consternati a mendacio se pauidi in castra receperunt.**¹ Titulo 5. Alchiabides dux atheniensium nauali prelio decertaturus constituit malos quosdam in promuntorio precepitque his quos ibi relinquebat vt cum commissum prelium sensissent panderent vela. Quo facto consecutus est vt hostes aliam classem in auxilium superuenire ei arbitrati verterentur.² Titulo 7. M. Cato cum ambrachiam eo tempore quo socie naues ab etolis oppugnabantur imprudens vno lembo appulisset tanquam nihil secum presidii haberet: cepit signum voce gestuque dare quo videretur subsequentes suorum naues vocare. Ea asseueratione hostem terruit tanquam plane appropinquarent: qui quasi ex proximo citabantur. Etoli ne aduentu romane classis opprimerentur reliquerunt oppugnationem.³ Libro 4. et finali titulo 7. Mago cum locri obsiderentur a crispino classis nostre perfecto diffundit ad romana castra rumorem. Hannibalem ceso mario ad liberandum obsidione locros venire. clam deinde equites emissos iussit a montibus qui in conspectu erant se offendere. Quo facto effecit vt crispinus hannibalem adesse ratus conscendens nauem fugeret.⁴

1. C. Sulpicius Peticus consul contra Gallos dimicaturus iussit muliones clam in montes proximos cum mulis abire et indidem conserto iam proelio uelut equis insidentes ostentare se pugnantis: qua re Galli existimantes aduentare auxilia, Romanis cessere iam paene victores. Marius circa Aquas Sextias, cum in animo haberet postera die depugnare aduersus Teutonos, Marcellum cum parua manu equitum peditumque nocte post terga hostium misit et ad implendam multitudinis speciem agasones lixasque armatos simul ire iussit iumentorumque magnam partem instratorum centunculis, ut per hoc facies equitatus obiceretur; praecepitque ut, cum animaduertissent committi proelium, ipsi in terga hostium descenderent. qui apparatus tantum terroris intulit, ut asperrimi hostes in fugam uersi sint. Licinius Crassus fugitiuorum bello apud Camalatum educturus militem aduersus Castum et Cannicum duces Gallorum, xii cohortes cum C. Pomptinio et Q. Marcio Rufo legatis post montem circummisit: quae cum commisso iam proelio a tergo clamore sublato decurrissent, ita fuderunt hostes, ut ubique fuga, nusquam pugna capesseretur. M. Marcellus, cum uereretur ne paucitatem

militum eius clamor detegeret, simul lixas calonesque et omnis generis sequellas conclamare iussit atque hostem magni exercitus specie exterruit. Valerius Laeuinus aduersus Pyrrhum, occiso quodam gregali tenens gladium cruentum, utrique exercitui persuasit Pyrrhum interemptum: quam ob rem hostes destitutos se ducis morte credentes, consternati a mendacio in castra se pauidi receperunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.4.5-9 (R.I. Ireland ed., pp.43-4, ll.359-381).

2. Idem [Alcibiades dux Atheniensium], navali proelio decertaturus, constituit malos quosdam in promunturio praecepitque his quos ibi relinquebat ut, cum commissum proelium sensissent, panderent uela: quo facto consecutus est ut hostes aliam classem in auxilium ei superuenire arbitrati uerterentur.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.5.45 (R.I. Ireland ed., p.56, ll.689-692).

3. M. Cato, cum Ambraciam eo tempore quo sociae naues ab Aetolis oppugnabantur imprudens uno lembo appulisset, quamquam nihil secum praesidii haberet, coepit signum uoce gestuque dare, quo uideretur subsequenti suorum nauis uocare; eaque adseueratione hostem terruit, tamquam plane adpropinquarent, qui quasi ex proximo citabantur. Aetoli, ne aduentu Romanae classis opprimerentur, reliquerunt oppugnationem.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.7.14 (R.I. Ireland ed., p.60, ll.798-803).

4. Mago, cum Locri obsiderentur a Crispino classis nostrae praefecto, diffudit ad Romana castra rumorem Hannibalem caeso Marcello ad liberandos obsidione Locros uenire; clam deinde equites emissos iussit a montibus, qui in conspectu erant, se ostendere. quo facto effecit, ut Crispinus Hannibalem adesse ratus conscenderet naues ac fugeret.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 7.26 (R.I. Ireland ed., p.111, ll.468-472).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 30: De cautelis fugendi hostes vano terrore (fol.132vb):

Frontinus libro i. titulo 3. **Scipio manente in Italia hannibale transmissio in africam exercitu necessitate carthaginiensibus imposuit reuocandi hannibalem. Sic a domesticis finibus hostile transtulit bellum.**¹ Titulo 8. **M. Curius aduersus sabinos qui ingenti exercitu conscripto relictis finibus suis nostros occupauerant occultis itineribus manum misit que desolatos agros eorum vicosque per diuersa incendit. Sabini ad arcendam domesticam vastitatem recesserunt. Curio contingit et vacuos infestare hostium fines: et exercitum sine proelio auertere sparsumque cedere.**² Libro 3. titulo 6. **P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi deliinum: quia concursum omnium defendebatur. aggredi alia oppida cepit: et euocatis ad suam defendendam singulis vacuatum auxiliis deliinum cepit.**³

1. Scipio, manente in Italia Hannibale, transmissio in Africam exercitu necessitatem Carthaginiensibus inposuit reuocandi Hannibalem; sic a domesticis finibus <in> hostile<s> transtulit bellum.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.3.8 (R.I. Ireland ed., p.9, ll.201-203).

2. M'. Curius aduersus Sabinos, qui ingenti exercitu conscripto relictis finibus suis nostros occupauerant, occultis itineribus manum misit, quae desolatos agros eorum uicosque per diuersa incendit: Sabini ad arcendam domesticam uastitatem recesserunt: Curio contigit et vacuos infestare hostium fines et exercitum sine proelio auertere sparsumque caedere.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.8.4 (R.I. Ireland ed., p.20, ll.494-498).

3. P. Cornelius Scipio, intellecta difficultate expugnandi Delminum, quia concursu omnium defendebatur, adgredi alia oppida coepit et euocatis ad sua defendenda singulis uacuatam auxiliis Delminum cepit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.6.2 (R.I. Ireland ed., p.76, ll.165-167).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 31: De cautelis inferendis hostibus dantibus veras occasiones recedendi ab oppressione (fol.132vb-133ra):

Frontinus libro 2. titulo 4. **Cresus preualido hostium equitatu camelorum gregem opposuit: quorum nouitate et terrore consternati equi non solum insidentes precipitauerunt: sed peditum quoque suorum ordines protriuerunt vincendosque hosti prebuerunt.**¹ Uolscorum castra cum prope uirgulti siluam posita essent: camillus ea omnia que conceptum ignem vsque in uallem proferre poterant incendit: et sic aduersarios exiit castris. Hispani contra amilcarem boues uehiculis adiunctos. prima fronte constituerunt uehiculaque rede sepi et sulphuris plena signo pugne dato incenderunt. actis deinde in hostem bubus consternatam aciem proruperunt.² Libro 4. et finali titulo. 7. **Hannibal regi antiocho monstrauit ut in hostium classem uascula iacularentur uiperis plena. quare metu perterriti milites a dimicatione et nauticis ministetii impedirentur. Sic fecit iam cedente classe sua prusias.**³

1. Croesus praeualido hostium equitatu camelorum gregem opposuit, quorum nouitate et odore consternati equi non solum insidentes praecipitauerunt, sed peditum quoque suorum ordines protriuerunt uincendosque hosti praebuerunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.4.12 (R.I. Ireland ed., p.44, ll.389-392).

2. Uolscorum castra cum prope <a> uirgultis siluaque posita essent, Camillus ea omnia, quae conceptum ignem usque in uallum proferre poterant, incendit et sic aduersarios exiit castris. P. Crassus bello sociali eodem modo prope cum copiis omnibus interceptus est. Hispani contra Hamilcarem boues uehiculis adiunctos in prima fronte constituerunt, uehiculaque tedae et sebi et sulphuris plena, signo pugnae dato, incenderunt: actis deinde in hostem bubus consternatam aciem perruerunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.4.15-17 (R.I. Ireland ed., p.45, ll.396-404).

3. Hannibal regi Antiocho monstrauit ut in hostium classem uascula iacularentur uiperis plena, quarum metu perterriti milites a dimicatione et nauticis ministeriis impedirentur. [Idem fecit iam cedente classe sua Prusias.]

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 7.10-11 (R.I. Ireland ed., p.108, ll.405-407).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 32: De turbandis hostibus (fol.133ra-rb):

Frontinus libro 2. titulo i. **Fabius maximus non ignarus gallos et samnites primo impetu praeualere: suorum autem infatigabiles spiritus inter moras decertandi etiam incalescere imperavit militibus contenti essent primo congressu sustinere: vt hostem mora fugaret. Quod ubi successit: admoto etiam subsidio suis in prima acie vniuersis viribus oppressum fudit hostem. Philippus ad cheroniam memor sibi esse militem longo usu duratum. Atheniensibus acrem quidem sed inexercitatum et impetu tantum violentum ex industria traxit proelium. moxque languentibus iam atheniensibus concitatus intulit signa et ipsos cecidit.**¹ Titulo 2. **Marius aduersus cymbros ac theutonos. constituta die pugnaturus firmatum cibo militem ante castra collocauit vt per aliquantulum spacii quo aduersarii dirimebantur exercitus hostium potius labore itineris profligaretur. fatigationi eorum deinde incommodum aliud obiecit: ita ordinata suorum acie vt aduerso sole vento et puluere barbarorum occuparetur exercitus.**² **Temistocles dux atheniensium. cum videret vtilissimum grece aduersus multitudinem xersis nauium in angustiis salaminis decernere idque persuadere ciuibus non posset. solertia effecit vt a barbaris ad vtilitates suas greci compellerent. simulata namque prodicione misit ad xersem qui indicaret populares suos de fuga cogitare: difficilioremque rem ei futuram si singulas obsidione aggrediretur. Qua ratione efficit vt exercitus barbarorum primum inquietaretur dum tota nocte in statione custodie est. deinde vt sui mane integris viribus cum dictis barbaris vigilia marcentibus confligerent: loco vt voluerat arto in quo xerses multitudine qua prestabat vti non posset.**³ Titulo 5. **Hannibal aduersus mucium dictatore nocte in tempesta: sexcentis equitibus imperavit vt plures turmas segregati per vicos sine intermissione circa castra hostium se ostentarent. Ita tota nocte romanis in vallo statione ac pluuia que forte continuata fuerat inquietatis confectisque. cum receptui signum iam minus dedisset hannibal suos requietos eduxit et castra eius inuasit. Epaminundas thebanus in eundem modum cum lacedemoniis archinon vallo ducto pelapponeson tuerentur paucorum opera leuis armature tota nocte inquietauit hostem: ac deinde prima luce vocatis suis cum lacedemoniis se recepissent subito vniuersum exercitum quem quietum habuerat admouit: et per ipsa munimenta destituta propugnatoribus irrupit.**⁴ Titulo 96. **Marius victis prelio theutonici reliquias eorumque nox circunuenit circumsedens sublatis subinde clamoribus per paucos suorum terrauit insomnemque hostem detinuit: ex eo assecutus vt postero die inquietum facilius debellaret.**⁵ Libro 3. titulo 17. **Emilius paulus vniuersis liguribus improviso ad ortis castra eius. Simulatio timore diu continuat militem. deinde fatigator iam hoste a quattuor portis eruptione facta strauit cepitque ligures.**⁶

1. Fabius Maximus non ignarus Gallos et Samnites primo impetu praeualere, suorum autem infatigabiles spiritus inter moras decertandi etiam incalescere, imperavit militibus, contenti primo congressu sustinere hostem mora fatigarent: quod ubi successit, admoto etiam subsidio suis in prima acie, vniuersis viribus oppressum fudit hostem. Philippus ad Chaeroniam memor sibi esse militem longo usu duratum, Atheniensibus acrem quidem, sed inexercitatum et in impetu tantum violentum, ex industria proelium traxit: moxque languentibus iam Atheniensibus concitatus intulit signa et ipsos cecidit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.1.8-9 (R.I. Ireland ed., p.32, ll.62-70).

2. Marius aduersus Cimbro ac Teutonon constituta die pugnaturu firmatu cibo militem ante castra conlocauit, ut per aliquantum spatii, quo aduersarii dirimebantur, exercitu hostium potius labore itineris profligaretur; fatigationi deinde eorum incommodum aliud obiecit, ita ordinata suorum acie ut aduerso sole et uento et puluere barbarorum occuparetur exercitu.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.2.8 (R.I. Ireland ed., p.35, ll.134-138).

3. Themistocles dux Atheniensium, cum uideret utilissimu Graeciae aduersu multitudinem Xerxis nauium in angustiis Salaminis decernere, idque persuadere civibus non posset, sollertia effecit ut a barbaris ad utilitates suas Graeci compellerentur. simulata namque proditione misit ad Xerxen qui indicaret populares suos de fuga cogitare, difficilioremque ei rem futuram si singulas ciuitates obsidione adgrederetur. qua ratione effecit ut exercitu barbarorum primum inquietaretur, dum tota nocte in statione custodiae est; deinde, ut sui mane integris uiribus cum barbaris uigilia marcentibus confligerent, loco ut uoluerat arto, in quo Xerxes multitudine qua praestabat uti non posset.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.2.14 (R.I. Ireland ed., p.36, ll.164-173).

4. Idem Hannibal aduersu Iunium dictatorem nocte intempesta de equitibus imperauit ut in plures turmas segregati per uices sine intermissione circa castra hostium se ostentarent, ita tota nocte Romanis in uallo statione ac pluuia (quae forte continua fuerat) inquietatis confectisque, cum receptui signum man<e> Iunius dedisset, Hannibal suos requietos eduxit et castra eius inuasit. Epaminondas Thebanus in eundem modum, cum Lacedaemonii a<d Is>thmon uallo ducto Peloponeson tuerentur, paucorum opera leuis armaturae tota nocte inquietauit hostem; ac deinde prima luce <re>uocatis suis, cum Lacedaemonii se recepissent, subito uniuersum exercitum, quem quietum habuerat, admouit et per ipsa munimenta destituta propugnatoribus prorupit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.5.25-26 (R.I. Ireland ed., p.50, ll.545-556).

5. C. Marius, uictis proelio Teutonis, reliquias eorum (quia nox interuenerat) circumsedens, sublatis subinde clamoribus per paucos suorum territauit insomnemque hostem detinuit; ex eo adsecutus ut postero die inrequietum facilius debellaret.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.9.1 (R.I. Ireland ed., p.62, ll.845-848).

6. Aemilius Paulus, uniuersis Liguribus improuiso adortis castra eius, simulato timore militem diu continuit; deinde fatigato iam hoste quattuor portis eruptione facta strauit cepitque Ligures.
7. Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.17.2 (R.I. Ireland ed., p.89, ll.475-478).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 33: De fatigandis seu inquietandis hostibus ante conflictum (fol.133rb-vb):

Frontinus libro 2. titulo i. **B. Scipio in hispania cum comperisset hasdubalem penorum ducem ieiuno exercitu mane processisse in aciem continuit in horam septimam suos: quibus preceperat vt quiescerent et cibum caperent. Cumque hostes inedia siti mora sub armis fatigati repetere castra cepissent subito copias duxit et commisso prelio vicit. Metellus pius in hispania aduersus hirculenium cum ille in oriente protinus die instructam aciem vallo eius admonuisset feruidissimo tunc tempore anni in castra suos continuit in horam diei sextam: atque ita fatigatos estu facile integris et recentibus suorum vicit viribus.¹ Uirgenus consul in voleis cum precurrere hostes effusos ex longinquo vidisset quiescere suos ac defixa teneri pila iussit: tunc anhelantem integris viribus exercitus sui aggressus auertit.² Cesar bello ciuili: cum exercitum afranii et petreii circunuallatum situ angerent: isque ob hoc exasperatus intersectis omnibus impedimentis ad pugnam descendisset: continuit suos: arbitratus alienum dimicandi tempus: quod aduersarios ira et desperatio incenderat. Gneus pompeius fugientem mitridatem cupiens ad prelium compellere elegit tempus dimicationi nocturnum: vt abeunti se opponeret: atque ita preparatus subitam hostibus necessitatem decertandi iniecit. preterea sic constituit aciem vt pontiquorum quidem oculos perstringeret aduersa luna: suis autem illustrem et conspicuum preberet hostem. Luculus aduersus mitridatem et triganem in armeniam maiorem apud triganam cretam cum ipse non amplius quin decim milia armatorum haberet hostes innumerabilem multitudinem eoque ipso inhabilem vsus hoc eius incommodo: nondum ordinatam hostium aciem inuasit: atque ita protinus dissipauit vt ipsi quidem reges abiectis insignibus fugerent.³ Libro 3. titulo 17. et penultimo. Gneus pompeius fugientem ad duratium non tantum obsidione liberauit suos: verumetiam post eruptionem quam opportuno loco et tempore fecerat cesarem ad castellum quod duplici monitione instructum erat auide irrumpentem exterior ipse circumfixus corona obligauit: vt ille inter eos quos obsidebat et eos qui extra circunuenerant medius non leue periculum et detrimentum senserit.⁴ Libro 4. et finali titulo 7. et finali. **P. Scipio in lidia cum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum antiochi videret: nec homines tantum aut equos deficere: verum arcus quoque madentibus neruis inhabiles factos: exhortatus est fratrem vt postero quamuis vt religioso die committeret prelium. Qua quidem sententia secuta victoria est.⁵****

1. P. Scipio in Hispania, cum comperisset Hasdrubalem Poenorum ducem ieiuno exercitu mane processisse in aciem, continuit in horam septimam suos, quibus praeceperat ut quiescerent et cibum caperent; cumque hostes inedia, siti, mora sub armis fatigati repetere castra coepissent, subito copias eduxit et commisso proelio uicit. Metellus Pius in Hispania aduersus Hirtuleium, cum ille oriente protinus die instructam aciem uallo eius admouisset, feruidissimo tunc tempore anni intra castra continuit suos in horam diei sextam; atque ita fatigatos aestu facile integris et recentibus suorum uiribus uicit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.1.1-2 (R.I. Ireland ed., p.30, ll.22-30).

2. Verginius consul in Volscis, cum procurrere hostes effuse ex longinquo uidisset, quiescere suos ac defixa tenere pila iussit; tum anhelantes integris uiribus exercitus sui aggressus auertit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.1.7 (R.I. Ireland ed., p.32, ll.59-61).

3. C. Caesar bello ciuili, cum exercitum Afranii et Petrei circumuallatum siti angeret, isque ob hoc exasperatus interfectis omnibus impedimentis ad pugnam descendisset, continuit suos, arbitratus alienum dimicandi tempus, quod aduersarios ira et desperatio incenderet. Cn. Pompeius, fugientem Mithridatem cupiens ad proelium compellere, elegit tempus dimicandi nocturnum, ut abeunti se opponeret: atque ita praeparatus subitam hostibus necessitatem decernendi iniecit. praeterea sic constituit aciem ut Ponticorum quidem oculos aduersa luna praestringeret, suis autem illustrem et conspicuum praeberet hostem. Iugurtham constat, memorem uirtutis Romanorum, semper inclinato die committere proelia solitum, ut, si fugarentur sui, opportunam noctem haberent ad delitiscendum. Lucullus aduersus Mithridatem et Tigranem in Armenia maiore apud Tigranocertam, cum ipse non amplius quindecim milia armatorum haberet, hostis autem innumerabilem multitudinem eoque ipso inhabilem, usus hoc eius incommodo nondum ordinatam hostium aciem inuasit atque ita protinus dissipauit ut ipsi quoque reges abiectis insignibus fugerent.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.1.11-14 (R.I. Ireland ed., pp.32-3, ll.74-90).

4. Cn. Pompeius circumsessus ad Dyrrachium non tantum obsidione liberauit suas, uerum etiam post eruptionem, quam opportuno et loco et tempore fecerat, Caesarem ad castellum, quod duplici munitione instructum erat, auide inrumpentem exterior ipse circumfusus corona obligauit, ut ille inter eos quos obsidebat et eos qui extra circumuenerant medius non leue periculum et detrimentum senserit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.17.4 (R.I. Ireland ed., p.89, ll.481-486).

5. P. Scipio in Lydia, cum die ac nocte imbre continuo uexatum exercitum Antiochi uideret, nec homines tantum aut equos deficere, uerum arcus quoque madentibus neruis inhabiles factos, exhortatus est fratrem ut postero quamuis religioso die committeret proelium: quam sententiam secuta uictoria est.
6. Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 7.30 (R.I. Ireland ed., p.111, ll.486-490).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 34: De eligenda commodiori suppetentia incitandi hostes et preliandi contra eos (fol.134ra-rb):

Frontinus libro 2. titulo 6. **Gaius cesar germanos inclusos ex desperatione fortius pugnantes emitti iussit. fugientesque aggressus est. Hannibal cum ad transmenum inclusi germani accerime pugnarent deductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem euntesque sine sui suorumque sanguine strauit. Antigonus rex macedonum exolis qui in obsidione ab eo compulsi fame vrgebantur statueratque ruptione facta commori viam fuge dedit. atque ita infracto impetu eorum insecutus aduersos cecidit. Agesilaus lacedemonius aduersus thebanos cum acie confligeret intellexissetque hostes locorum conditione clausos ob desperationem fortius dimicare: laxatis suorum ordinibus aperta que thebanis ad euadendum via rursus in abeuntes aciem contraxit et sine iactura suorum cecidit aduersos. G. Manilius consul cum ex acie reuersus capta ab etruscis romana castra inuenisset omnibus portis statione circumdatis inclusos hostes in eam rabiem efferauit: vt ipse in prelio caderet. quod animaduertentes legati eius ab vna parte remota statione exitum etruscis dederunt et effusos persecuti occurrente altero consule fabio ceciderunt. Pirrhus epirotarum rex inter cetera precepta imperatoria memorie tradidit non esse pertinaciter instandum hosti fugienti: ne non solum a se fortius ex necessitate resisteret: sed vt postea quoque facilius cederet non vsque ad perniciem fugientibus instaturo victore.¹ Libro 3. titulo 11. Agesilaus dux lacedemoniorum cum focenses obsideret et intellexisset eos qui tunc presidio illis erant iam grauari belli incommodo paululum regressus tanquam ad alios actus liberam occasionem recedendi his dedit. non multo post milite reducto destitutos focenses superauit.² Libro 4. et finali titulo 7. Scipio aphricanus dicere solitus est hosti non solum danda esse viam fugiendi: sed esse muniendam.³**

1. C. Caesar Germanos inclusos, ex desperatione fortius pugnantis, emitti iussit fugientisque aggressus est. Hannibal, cum ad Trasumennum inclusi Romani acerrime pugnarent, diductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem euntesque sine suorum sanguine strauit. Antigonus rex Macedonum Aetolis, qui in obsidionem ab eo compulsi fame urgebantur statuerantque eruptione facta commori, uiam fugae dedit, atque ita infracto impetu eorum insecutus auersos cecidit. Agesilaus Lacedaemonius aduersus Thebanos, cum acie confligeret intellexissetque hostes locorum condicione clausos ob desperationem fortius dimicare, laxatis suorum ordinibus aperta que Thebanis ad euadendum uia, rursus in abeuntis contraxit aciem et sine iactura suorum cecidit auersos. Cn. Manlius consul, cum ex acie reuersus capta ab Etruscis Romanorum castra inuenisset, omnibus portis statione circumdatis inclusos hostes in eam rabiem efferauit ut ipse in proelio caderet, quod <ut> animaduerterunt legati eius, ab una porta remota statione exitum Etruscis dederunt et effusos persecuti, occurrente altero consule Fabio, ceciderunt. Themistocles uicto Xerxe uolentes suos pontem rumpere prohibuit, cum docuisset aptius esse eum expelli Europa quam cogi ex desperatione pugnare. idem misit ad eum qui indicaret in quo periculo esset, nisi fugam maturaret. Pyrrhus Epirotarum rex, cum quandam ciuitatem cepisset clausisque portis ex ultima necessitate fortiter dimicantes eos, qui inclusi erant, animadvertisset, locum illis ad fugam dedit. Idem inter praecepta imperatoria memoriae tradidit non esse pertinaciter instandum hosti fugienti, ne non solum <e>a re fortius ex

necessitate resisteret, sed ut postea quoque facilius acie cederet, <cum sciret> non usque ad perniciem fugientibus instaturos uictores.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.6.3-10 (R.I. Ireland ed., pp.57-8, ll.714-741).

2. Agesilaus dux Lacedaemoniorum, cum Phoc<ae>enses obsideret et intellexisset eos qui tunc praesidio illis erant iam grauari belli incommoda, paulum regressus tamquam ad alios actus, liberam recendendi occasionem his dedit. non multo post milite reducto destitutos Phoc<ae>enses superauit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.11.2 (R.I. Ireland ed., p.83, ll.335-338).

3. Scipio Africanus dicere solitus est hosti non solum dandam esse uiam ad fugiendum, sed etiam muniendam.

Sextus Iulius Frontinus (dubium), *Strategemata, liber iv*, 7.16 (R.I. Ireland ed., p.109, ll.423-424).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 35: Quod hostes non sunt inducendi ad pugnandum: sed excludendi (fol.134rb-vb):

Frontinus libro 2. titulo 5. **Romulus per latebras copiarum parte disposita cum ad fidenas accessisset simulata fuga temere hostes insecutos eo perduxit vbi oculos habebat milites. Qui vndique adorti effusos et incautos ceciderunt.**¹ Uiriatius ex latrone dux celtiberorum cedere se romanis equitibus simulans vsque ad locum voraginosum et prelatum eos perduxit: cum ipse persolitos ac notos sibi transitus euaderet romanos ignaros locorum immensos limos cecidit.² Alexander ex epirotis aduersus illyricos collocata in insidiis manu quosdam ex suis habitu illiricorum instruxit et iussit vastare suam. id est epiroticam regionem: quod cum illyrii viderent fieri ipsi passim predicari ceperunt eo securius quo precedentes veluti pro expugnatoribus habebant: a quibus ex industria in loca iniqua deducti: cesi: fugatique sunt.³ Hi qui aduersus eritreos bellum gerebant speculatorem eorum in loco edicto deprehensum occiderunt: et vestem eius suo militi dederunt: qui ex eodem iugo eritreos signo dato insidias euocauit.⁴ Scipio aphricanus cum aduersa bona haberet hostium castra syphatium et carthaginensium statuit syphances vbi multa incendii alimenta erant aggredi nocte ignemque mittere vt ea re numidas quidem ex suis castris trepidantes cederet: penos autem quos certum erat ad succurrendum sociis dispositis exciperet: vtrunque ex sententia incessit namque sine armis ad fortuitum incendium procurrentibus adortus cecidit.⁵ Titulo 12. Ephicrates atheniensis cum campestribus locis castra haberet explorassetque traces ex collibus per quos vnus erat descensus nocte ad diripienda castra venturos clam duxit exercitum ex vtroque latere loci per quem transituri erant traces ex collibus collocauit: hostemque decurrente in castra in quibus multi ignes per paucorum curam instituti speciem manentis ibi multitudinis seruabant a lateribus adortus oppressit.⁶ Libro 3. titulo 2. Symon dux athiensium in caria insidiatus cuidam ciuitati religiosum incolis templum diane lucumque qui extra muros erat noctu improuisus incendit effusisque oppidanis ad opem aduersus ignes ferendam vacuam defensoribus cepit ciuitatem.⁷ Titulo 9. Trasibulus dux milesiorum vt portum siciomorum occuparet a terra subinde oppidanos temptauit: et illo quo lacescebantur conuersis hostibus classe inspectata portum cepit. Pericles penomesorum castellum oppugnaturus in quo duo omnino erant accessus: alterum fossa interclusit: alterum muniuit. Castellani ab altera parte securiores facti eam solam quam muniri videbant custodire ceperunt. Pericles preparatis pontibus iniectisque super fossam qua non cauebatur subiit castellum. Anthiocus aduersus ephesios rodiis quos in auxilio habebat precepit vt nocte portum cum magno strepitu inuaderent: ad quam partem cum tumultu omni multitudine decurrente. nudatis defensore aliis munitionibus ipse aggressu aduerso ciuitatem cepit.⁸ Titulo 10. Uiriacus disposito per occulta milite paucos misit qui abigerent pecora socrobrigiensium: atque illi vendicanda cum frequentes precurrissent: simulantes fugam predatores persequerentur: deducti in insidias cesique sunt. Scordisci equites cum aeretia e duarum partium presidio prepositus esset luculus: pecora abigere simulantes prouocauerunt eruptionem fugam deinde mentiti sequentem luculum in insidias deduxerunt: et octingentos cum eo milites ceciderunt.⁹

1. Romulus, per latebras copiarum parte disposita, cum ad Fidenas accessisset, simulata fuga temere hostes insecutos eo perduxit ubi occultos milites habebat: qui undique adorti effusos et incautos ceciderunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.5.1 (R.I. Ireland ed., p.45, ll.415-417).

2. Viriathus, ex latrone dux Celtiberorum, cedere se Romanis equitibus simulans usque ad locum uoraginosum et praealtum eos perduxit et, cum ipse per solitos ac notos sibi transitus evaderet, Romanos ignaros locorum inmersosque limo cecidit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.5.7 (R.I. Ireland ed., p.47, ll.443-446).

3. Alexander Epirotes aduersus Illyrios, conlocata in insidiis manu, quosdam ex suis habitu Illyriorum instruxit et iussit uastare suam [id est Epiroticam] regionem. Quod cum Illyrii uiderent fieri, ipsi passim praedari coeperunt, eo securius, quod praecedentes ueluti pro exploratoribus habebant: a quibus ex industria in loca iniqua deducti caesi fugatique sunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.5.10 (R.I. Ireland ed., p.47, ll.457-461).

4. <C>hi<i>, qui aduersus Erythraeos bellum gerebant, speculatorem eorum in loco edito deprehensum occiderunt et uestem eius suo militi dederunt, qui ex eodem iugo Erythraeos signo dato in insidias euocavit.

5. Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.5.15 (R.I. Ireland ed., p.48, ll.482-484).

6. Scipio Africanus, cum aduersa haberet bina hostium castra, Syphacis et Carthaginensium, statuit Syphacis, ubi multa incendii alimenta erant, adgredi nocte ignemque inicere, ut ea re Numidas quidem ex suis castris trepidantes caederet, Poenos autem, quos certum erat ad succurrendum sociis procururos, insidiis dispositis exciperet. utrumque ex sententia cessit: tamquam ad fortuitum incendium sine armis procurrentis adortus cecidit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.5.29 (R.I. Ireland ed., p.51, ll.564-569).

7. Iphicrates Atheniensis, cum campestribus locis castra haberet explorassetque Thracas ex collibus, per quos unus erat descensus, nocte ad diripienda castra uenturos, clam <e>duxit exercitum et in utraque uiae latera, per quam transituri Thracas erant, distributum collocauit; hostemque decurrentem in castra, in quibus multi ignes per paucorum curam instituti speciem manentis ibi multitudinis seruabant, a lateribus adortus oppressit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.12.4 (R.I. Ireland ed., p.67, ll.959-964).

8. Cimon dux Atheniensium, in Caria insidiatus cuidam ciuitati, religiosum incolis templum Dianae lucumque qui extra muros erat noctu improuisus incendit; effusisque oppidanis ad

opem aduersus ignes ferendam, uacuam defensoribus cepit urbem.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.2.5 (R.I. Ireland ed., p.72, ll.56-58).

9. Thrasybulus dux Milesiorum, ut portum Sicyoniorum occuparet, a terra subinde oppidanos temptauit, et illo quo lacessebantur conuersis hostibus classe in<ex>spectata portum cepit. Philippus in obsidione cuiusdam maritimae urbis binas naues procul a conspectu contabulavit superstruxitque eis turres; aliis deinde turribus adortus a terra, dum urbis propugnatores dstringit, turritas naves a mari adplicuit et, qua non resistebatur, subiit muros. Pericles Peloponnesiorum castellum oppugnaturus, in quod duo omnino erant accessus, alterum fossa interclusit, alterum munire instituit. castellani, securiores ab altera parte facti eam solam, quam muniri uidebant, custodire coeperunt: Pericles, praeparatis pontibus iniectisque super fossam, qua non cavebatur, subiit castellum. Antiochus aduersus Ephesios Rhodiis, quos in auxilio habebat, praecepit, ut nocte portum cum magno strepitu inuaderent; ad quam partem omni multitudine cum tumultu decurrente, nudatis defensore reliquis munitioibus, ipse a d<i>uerso adgressus ciuitatem cepit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.9.7-10 (R.I. Ireland ed., pp.80-1, ll.269-284).

10. Viriathus disposito per occulta milite paucos misit qui abigerent pecora Segobrigensium: ad quae illi uindicanda cum frequentes procurrissent simulantesque fugam praedatores persecuerentur, deducti in insidias caesique sunt. Scordisci equites, cum Heracleae d<i>uersarum partium praesidio praepositus esset Lucullus, pecora abigere simulantes prouocauerunt eruptionem: fugam deinde mentiti sequentem Lucullum in insidias deduxerunt et octingentos cum eo milites occiderunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.10.6-7 (R.I. Ireland ed., p.82, ll.311-327).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 36: De insidiis disponendis contra hostes (fol.134vb-135vb):

Frontinus libro i. titulo i. Cesar quod suspectam habebat egyptiorum fidem per speciem securitatis inspectione urbis atque operum: ac simul licentioribus conuiuii debitus videri voluit captum sese gratia locorum vt ad mores alexandrinis vitaque deficeret: atque inter eam dissimulationem preparatis subsidiis occupauit egyptum. Uetidius partico bello aduersus partorum regem non ignarus farneum quandam natione tyriestrem ex his qui socii videbantur omnia que apud ipsos agerent nunciare parthis: perfidiam barbari ad utilitates suas conuertit: namque maxime fieri cupiebat ea vereri se ne acciderent que timebat ea vt euenirent optare simulabat. Sollicitus itaque ne parthi ante transirent eufrathem quam sibi superuenirent legiones quas in capadocia terras taurum habebat studiose cum proditore egit vt i solemnibus perfidia parthis suaderet per zeuma traiceret exercitum: qua et breuissimum iter est et omisso alueo eufrathes decurrit. Nanque si illac venirent asseuerabat se opportunitate collium vsurum ad eludendos sagittarios: omnia autem vereri si se in patentes campos proiecissent. Inducti hac affirmatione barbari inferiore itinere per circuitum adduxerunt exercitum. dumque fusiores ripas et ob hoc operosiores pontes iungunt instrumentaque moliuntur quadraginta amplius dies impenderunt quo spacio ventidius ad contrahendas vsus est copias.¹ Egesilaus lacedemonius tenentibus angustias thebanis per quas transire habebat flectit iter quasi thebas contenderet: exterritis thebanis digressisque ad tutanda menia: repetitum iter quo destinauerat emersus est nullo obsistente.² Titulo 8. G. didius paucitatem suorum diffidens cum in adimentum earum legionum quas expectabat trahere bellum et occurrere eis hostem comperisset: concione aduocata aptari iussit milites ad pugnam: ac de industria negligentius custodiri captiuos: ex quibus pauci qui perfugerunt nunciauerunt suis pugnam imminere. at illi ne suspitione prelii deducerent vires omiserunt occurrere eis quibus insidiabantur: legiones tutissime nullo excipiente ad didium peruenerunt. Bello punico quedam ciuitates qui a romanis deficere ad penos destinauerant: cum obsides quos recipere antequam desisterent studebant simulauerunt seditionem inter finitimos ortam: quam romanorum legati dirimere deberent. Missosque eos velut contraria pignora retinuerunt: nec ante reddiderunt quam ipsi recuperarent suos.³ Agesilaus lacedemonius cum inferret bellum tisapherne cariam se petere simulauit: quasi aptius locis montuosis aduersus hostem equitatu preualentem pugnaturus: per hanc consilii ostensionem aduocato in cariam tisapherne ipse lidiam vbi caput hostium regni erat irripuit: oppressisque qui illic agebant pecuniam regiam potitus est.⁴ Libro 2. titulo 5. Hannibal missus a carthaginiensibus aduersus aphros rebellantes cum sciret gentem auidam esse vini: magnum eiusmodum mandragora permiscuit cuius inter venenum ac saporum media vis est: tunc prelio leui commisso ex industria cessit: nocte deinde in tempesta relictis intra castra quibusdam sarcinis et in omni vino infecto fugam simulauit. Cunque barbari occupatis castris in gaudium effusi medicatum merum hausissent et in modum defunctorum strati iacerent reuersus cepit eos ac trucidauit.⁵ Lapiges p. lucinio proconsuli pagos quoque sub specie deditionis obtulerunt. Qui recepti et in postrema acie collocati terga romanorum ceciderunt.⁶ Melacus dux atheniensium cum prouocatus a rege hostium xanto boetio descendisset ad pugnam: vt primum cominus stetit: inique inquit xante et contra pactum

pacis. aduersus enim vnum solum cum altero processisti. cunque admiratus ille qui suam se comitarentur respexisset aduersum vno ictu confecit.⁷ Menorodius nauali prelio cum haberet ducentarum nauium classem: et hostium naues elicere ad pugnam vellet. Ita ordinauit suos vt paucarum nauium malos erigerent: easque primas agi iuberent. hostes autem procul conspicati numerum arborum et ex eo nauium quoque coniecturantes obtulerunt se certamini et a pluribus occupati superatique sunt.⁸ Titulo 12. Chares dux atheniensium cum expectaret auxilia et vereretur ne interea contemptu presentis paucitatis hostes castra eius oppugnarent: complures ex eis quos habebat per aduersam partem nocte missos iussit quam precipue conspicui forent hostibus redire in castra: et accedentium nouarum iurium speciem prebere: atque ita simulatis auxiliis tutus est donec instrueretur expectatis.⁹ Libro 3. titulo i. Domicius caluinus cum obsideret lyciam oppidum ligurum non situ tantum et operibus verum etiam oppugnatorum prestantia tutum: circuiros muros frequenter omnibus copiis instituit: easdemque reducere ad castra. Qua consuetudine inductis ita oppidanis vt crederent exercitationis id gratia facere romanum et ob hoc nihil ab eo conatum cauentibus: morem illum ob ambulandi in subitum direxit impetum: occupatisque menibus expressit quod seipsos dederunt et oppidum.¹⁰ Titulo 2. Archades mesenorum castellum obsidentes factis quibusdam armis ad similitudinem hostium eo tempore quo successura alia presidia his explorauerunt instructi eorum qui expectabantur ornatu admissique per hunc errorem vt socii: possessionem loci cum strage hostium adepti sunt.¹¹ Titulo 3. Cyrus persarum rex comitem suum copirum explorata eius fide truncata de industria facie ad hostes dimisit. Ille asserente iniuriarum fide creditus inimicissimus cyro cum hanc persuasionem adiuuaret percurrere propius quotiens acie decertarent: et in eum tutela dirigendo. commissa sibi babyloniorum urbem tradidit cyro.¹² Titulo 8. Dionysius syraculanorum tyrannus cum aphri ingenti multitudine transituri essent in siciliam ad eam oppugnandam castella pluribus locis muniuit: custodibusque precepit vt eadem conuenientis hosti dederunt dimissisque syracusas redirent. Aphros necesse fuit capta castella presidio ibi tenerent. Quos dionysius reductos ad quam voluerat paucitatem pene par numero aggressus vicit: cum suos contraxisset et aduersarios sparsisset.¹³ Titulo 11. Formion dux atheniensium cum depopulatus esset agros calchidensium: legatis eorundem ea requirentibus benigne respondit. et nocte qua ad missurus illos erat finxit litteras sibi superuenisse ciuium suorum propter quas redeundum haberet: ac pauculum regressus dimisit legatos. his omnia tuta et abisse formionem renunciantibus calchidenses spe et oblate humanitatis et abducti exercitus remissa urbis custodia cum confestim formior reuertisset: prohibere in expectatam vim non potuerunt.¹⁴ Titulo 17. Romani qui in presidio panormitanorum erant veniente ad obsidionem hasdrubale raros ex industria in muris posuerunt defensores. Quorum paucitate contempta cum incautus muris succederet hasdrubal eruptione facta ceciderunt eum. Uelus prefectus romanorum arcem tarentinorum tenens misit ad hasdrubalem legatos vt abire sibi incolumis liceret. ea simulatione ad securitatem perductum hostem eruptione facta cecidit.¹⁵ Libro 4. et finali titulo finali in fine. Comon dux atheniensium victa classe persarum apud insulam cyprion milites suos captiuis armis induit: et eisdem barbarorum nauibus ad hostem nauigauit in pamphyliam apud flumen eusmedoma persequi et nauigia et habitum superstantium

agnoscerent nil cauerunt subito itaque oppressii eodem die et nauali et pedestri prelio victi sunt.¹⁶

1. C. Caesar, quod suspectam habebat Aegyptiorum fidem, per speciem securitatis inspectioni urbis atque operum ac simul licentioribus conuiujs deditus, uideri uoluit captum se gratia locorum ad mores Alexandrinos uitamque deficere; atque inter eam dissimulationem praeparatis subsidiis occupauit Aegyptum. Ventidius Parthico bello aduersus Pacorum regem, non ignarus Pharnaem quendam, natione Cyrrhestem, ex his qui socii uidebantur, omnia quae apud ipsos agerentur nuntiare Parthis, perfidiam barbari ad utilitates suas conuertit; nam quae maxime fieri cupiebat, ea uereri se ne acciderent, quae timebat, ea ut euenirent optare simulabat. sollicitus itaque, ne Parthi ante transirent Euphraten quam sibi superuenirent legiones quas in Cappadocia trans Taurum habebat, studiose cum proditore egit, uti sollempni perfidia Parthis suaderet, per Zeugma traicerent exercitum, qua et brevissimum iter est et demisso alueo Euphrates decurrit: namque si illa uenirent, adseverabat se opportunitate collium usurum ad eludendos sagittarios, omnia autem uereri, si se infra <per> patentis campos proiecissent. inducti hac affirmatione barbari inferiore itinere per circuitum adduxerunt exercitum, dumque fusiores ripas et ob hoc operosiores ponte iungunt instrumentaque moliuntur, quadraginta amplius dies impenderunt: quo spatio Ventidius ad contrahendas est usus copias, eisque triduo antequam Parthus adueniret receptis acie commissa uicit Pacorum et interfecit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.1.5-6 (R.I. Ireland ed., pp.4-5, ll.74-94).

2. Idem [Agesilaus Lacedaemonius], tenentibus angustias Thebanis per quas transeundum habebat, flexit iter, quasi Thebas contenderet. exterritis Thebanis digressisque ad tutanda moenia repetitum iter quo destinauerat emensus est, nullo obsistente.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.4.3 (R.I. Ireland ed., p.10, ll.222-224).

3. T. Didius, paucitate suorum diffidens, cum in aduentum earum legionum quas exspectabat traheret bellum et occurrere eis hostem comperisset, contione aduocata aptari iussit milites ad pugnam ac de industria neglegentius custodiri captiuos; ex quibus pauci qui profugerant nuntiauerunt suis pugnam imminere. at illi, ne sub exspectatione proelii diducerent uiris, omiserunt occurrere eis quibus insidiabantur: legiones tutissime, nullo excipiente, ad Didium peruenerunt. Bello Punico quaedam ciuitates quae a Romanis deficere ad Poenos destinauerant, cum obsides dedissent quos recipere antequam desciscerent studebant, simulauerunt seditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati dirimere deberent; missosque eos uelut contraria pignora retinuerunt nec ante reddiderunt quam ipsi reciperent suos.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.8.5-6 (R.I. Ireland ed., pp.20-1, ll.499-510).

4. Agesilaus Lacedaemonius, cum inferret bellum Tissaphernae, Cariam se petere simulauit, quasi aptius locis montuosis aduersus hostem equitatu praeualentem pugnaturus. per hanc consilii ostentationem auocato in Cariam Tissapherne, ipse Lydiam, ubi caput hostium regni erat, inrupit, oppressisque qui illic agebant, pecunia regia potitus est.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.8.12 (R.I. Ireland ed., p.22, ll.536-540).

5. Maharbal, missus a Carthaginiensibus aduersus Afros rebellantis, cum sciret gentem auidam esse uini, magnum eius modum mandragora permiscuit, cuius inter uenenum ac soporem media uis est: tum proelio leui commisso ex industria cessit. nocte deinde intempesta relictis intra castra quibusdam sarcinis et omni uino infecto fugam simulauit; cumque barbari occupatis castris in gaudium effusi auide medicatum merum hausissent et in modum defunctorum strati iacerent, reuersus aut cepit eos aut trucidauit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.5.12 (R.I. Ireland ed., pp.47-8, ll.466-472).

6. Iapydes P. Licinio proconsuli pag<an>os quoque sub specie deditiois obtulerunt, qui recepti et in postrema acie collocati terga Romanorum ceciderunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.5.28 (R.I. Ireland ed., p.51, ll.561-563).

7. Melanthus dux Atheniensium, cum prouocatus a rege hostium Xantho Boeotio descendisset ad pugnam, ut primum comminus stetit, 'inique', inquit, 'Xanthe, et contra pactum facis: aduersus solum enim cum altero processisti'. cumque admiratus ille quisnam se comitaretur respexisset, auersum uno ictu confecit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.5.41 (R.I. Ireland ed., p.55, ll.669-673).

8. Memnon Rhodius nauali proelio, cum haberet ducentarum nauium classem et hostium naues elicere ad proelium uellet, ita ordinauit suos ut paucarum nauium malos erigeret easque primas agi iuberet: hostes procul conspicati numerum arborum et ex eo nauium quoque coniectantes obtulerunt se certamini et a pluribus occupati superatique sunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.5.46 (R.I. Ireland ed., p.56, ll.693-697).

9. Chares dux Atheniensium, cum exspectaret auxilia et uereretur ne interea contemptu praesentis paucitatis hostes castra eius oppugnarent, conplures ex eis quos habebat per auersam partem nocte <e>missos iussit qua praecipue conspicui forent hostibus redire in castra, et accedentium nouarum uirium speciem praebere; atque ita simulatis auxiliis tutus est donec instrueretur exspectatis.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.12.3 (R.I. Ireland ed., p.67, ll.953-958).

10. Domitius Caluinus cum obsideret Lueriam oppidum Ligurum, non tantum situ et operibus, uerum etiam propugnatorum praestantia tutum, circumire muros frequenter omnibus copiis instituit easdemque reducere in castra. qua consuetudine inductis [ita] oppidanis ut crederent exercitationis id gratia facere Romanum, et ob hoc nihil ab eo conatu cauentibus, morem illum obambulandi in subitum direxit impetum, occupatisque moenibus expressit ut se ipsos dederent oppidani.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.2.1 (R.I. Ireland ed., p.71, ll.38-44).

11. Arcades Messeniorum castellum obsidentes, factis quibusdam armis ad similitudinem hostilium, eo tempore quo successura alia praesidia his explorauerant, instructi eorum qui expectabantur ornatu, admissique per hunc errorem ut socii, possessionem loci cum strage hostium adepti sunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.2.4 (R.I. Ireland ed., p.71, ll.50-53).

12. Cyrus Persarum rex comitem suum Zopyrum, explorata eius fide, truncata de industria facie, ad hostes dimisit. ille adsentante iniuriarum fide creditus inimicissimus Cyro, cum hanc persuasionem adiuuaret procurrendo propius, quotiens acie decertaretur, et in eum tela dirigendo, commissam sibi Babyloniorum urbem tradidit Cyro.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.3.4 (R.I. Ireland ed., p.73, ll.100-104).

13. Dionysius Syracusanorum tyrannus, cum Afri ingenti multitudine traiecturi essent in Siciliam ad eum oppugnandum, castella pluribus locis communiit custodibusque praecepit ut ea aduenienti hosti dederent, dimissique Syracusas occulte redirent. Afris necesse fuit capta castella praesidio obtinere: quos Dionysius redactos ad quam uoluerat paucitatem paene iam par numero adgressus uicit, cum suos contraxisset et aduersarios sparsisset.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.8.11 (R.I. Ireland ed., p.21, ll.530-535).

14. Phormion dux Atheniensium, cum depopulatus esset agros Chalcidensium, legatis eorum de ea re querentibus benigne respondit, et nocte qua dimissurus illos erat, finxit litteras sibi superuenisse ciuium suorum, propter quas redeundum haberet; ac paulum regressus dimisit legatos. his omnia tuta et abisse Phormionem renuntiantibus, Chalcidenses spe et oblatae humanitatis et abducti exercitus remissa urbis custodia, cum confestim Phormion reuertisset, prohibere inexpectatam uim non potuerunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.11.1 (R.I. Ireland ed., p.83, ll.328-334).

15. Romani qui in praesidio Panhormitanorum erant, ueniente ad obsidionem Hasdrubale raros ex industria in muros posuerunt defensores; quorum paucitate contempta cum incautus muris succederet Hasdrubal, eruptione facta ceciderunt eum. Aemilius Paulus, uniuersis Liguribus improvise adortis castra eius, simulato timore militem diu continuit; deinde fatigato iam hoste quattuor portis eruptione facta strauit cepitque Ligures. Liuius praefectus Romanorum arcem Tarentinorum tenens misit ad Hasdrubalem legatos, abire uti sibi incolumi liceret: ea simulatione ad securitatem perductum hostem eruptione facta cecidit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 3.17.1-3 (R.I. Ireland ed., p.89, ll.471-480).

16. Cimon dux Atheniensium, uicta classe Persarum apud insulam Cypron, milites suos captiuis armis induit et eisdem barbarorum navibus ad hostem nauigauit in Pamphyliam apud flumen Eurymedonta. Persae, qui et nauigia et habitum superstantium adgnoscerent, nihil cauerunt: subito itaque oppressi eodem die et nauali et pedestri proelio uicti sunt.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.9.10 (R.I. Ireland ed., p.64, ll.885-889).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 37: De simulationibus habendis ad decipiendum hostes (fol.135vb-136ra):

Frontinus libro i. titulo 4. **Egesilaus lacedemonius cum preda onustus cum frigiam rediret insequereturque hostes et ad locorum opportunitatem lacerent: agmen eius ordinem captiuorum ab utroque latere exercitus sui applicuit. Quibus dum parcitur ab hoste spacium transeundi habuerunt lacedemonii. Idem tenentibus angustias thebanis per quas transire habebat flexit iter: quasi thebas contenderet: exterritis thebanis digressisque ad tutanda menia repetitum iter quo destinauerat emersus est nullo obstante.**¹ Titulo 5. **Cressus cum aluei vado transire non posset neque nauium aut pontis faciendi copiam haberet: fossa superiori parte post castra deducta alueum fluminis a tergo exercitus sui reddidit.**² **Hyrculeus legatus sertorii cum in hispania inter duos montes abruptos longum et angustum iter ingressus paucas: duceret cohortes: comperissetque ingentem manum hostium aduenire: fossam transuersam inter montes pressit vallumque materia exstructum incendit: atque ita intercluso hoste euasit.**³

1. Agesilaus Lacedaemonius, cum praeda onustus ex Phrygia rediret insequerenturque hostes et ad locorum opportunitatem lacerent agmen eius, ordinem captiuorum ab utroque latere exercitus sui explicuit; quibus dum parcitur ab hoste, spatium transeundi habuerunt Lacedaemonii. Idem, tenentibus angustias Thebanis per quas transeundum habebat, flexit iter, quasi Thebas contenderet. exterritis Thebanis digressisque ad tutanda moenia repetitum iter quo destinauerat emensus est, nullo obsistente.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.4.2-3 (R.I. Ireland ed., pp.9-10, ll.218-224).

2. Croesus, cum Halyn uado transire non posset neque nauium aut pontis faciendi copiam haberet, fossa superiore parte post castra deducta alueum fluminis a tergo exercitus sui reddidit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.5.4 (R.I. Ireland ed., p.13, ll.311-313).

3. Hirtuleius legatus Q. Sertorii, cum in Hispania inter duos montes abruptos longum et angustum iter ingressus paucas duceret cohortes comperissetque ingentem manum hostium aduentare, fossam transuersam inter montes pressit uallumque materia exstructum incendit, atque ita intercluso hoste euadit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.5.8 (R.I. Ireland ed., pp.13-14, ll.332-334).

Pars 5, Liber 2, Rubrica 38: De cautelis educendi exercitum de locis periculosis (fol. 136ra):

Frontinus libro i. titulo i. Mitridates circumualente pompeio fugam in proximam diem moliens: huius consilii obscurandi causa latius et vsque ad applicatas hosti valles pabulatus: colloquia quoque cum pluribus aduertende suspictionis causa in posterum constituit. Ignes autem frequentiores per tota castra fieri iussit. Secunda deinde uigilia praeter ipsa castra hostium agmen eduxit.¹ Libro 2. titulo 13. Triphon syrie rex victus per totum iter fugiens pecuniam sparsit. ideoque ei sectantes antiochi equites moratos effugit.²

1. Mithridates, circumuallante Pompeio, fugam in proximum diem moliens, huius consilii obscurandi causa latius et usque ad adplicitas hosti ualles pabulatus, colloquia quoque cum pluribus auertendae suspicionis causa in posterum constituit, ignes etiam frequentiores per tota castra fieri iussit; secunda deinde uigilia praeter ipsa hostium castra agmen eduxit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 1.1.7 (R.I. Ireland ed., p.5, ll.95-99).

2. Tryphon Syriae rex, uictus, per totum iter fugiens pecuniam sparsit ei sectanda Antiochi equites moratus effugit.

Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, 2.13.2 (R.I. Ireland ed., p.68, ll.969-971).